

АНОТАЦІЯ

У дипломній роботі проаналізовано основні етнографічні записи українських та зарубіжних дослідників. Простежено народознавчі записи місцевої інтелігенції Бойківщини, а також узагальнено народознавчий спадок українських дослідників, які завдяки своїй діяльності сприяли розвитку матеріальної культури Бойківщини.

Розглядається та обґрунтовуються традиції бойків, та їхня класифікація. Народні знання бойків щодо прогнозування погоди становлять складний комплекс, у якому знайшли поєднання позитивні емпіричні знання та ірраціональні засоби впливу на погоду. Тому етнографічний аспект передбачає вивчення всього комплексу питань уявлень про природу та народної метеорології, усіх її структурних компонентів, їх генезису та розвитку.

У роботі також розкрито роль та значення краєзнавчої роботи в школі. Висвітлено принципи організації краєзнавчої роботи. Проаналізовано основні види краєзнавчої діяльності. Досліджено вплив наочності на ефективність процесу пізнання. Висвітлено особливості та доцільність використання різних видів наочності та наведено їх класифікації.

Ключові слова: народний календар, обряди, народні знання, метеорологія, етнографічна література, комплексне дослідження, прогнозування погоди, емпіричні знання, уявлення, обрядовість, урок, краєзнавча робота, екскурсія

**Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника»
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра етнології і археології**

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Традиційна культура Бойківщини як складова етнографічно-
краєзнавчої роботи в школі»**

Виконала: студентка
групи СОІз-2м
спеціальності «Середня освіта
(Історія)»
Гук Х.В.
Науковий
керівник: кандидат історичних
наук, доц. Дрогобицька О.Я.
Рецензент _____

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ЗАРОДЖЕННЯ, ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА В ШКОЛІ.....	8
РОЗДІЛ II. СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ, НАВЧАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ.....	25
РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС.....	39
РОЗДІЛ IV. КОМПЕТЕНТНІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА БОЙКІВЩИНИ ЯК СКЛАДОВА ЕТНОГРАФІЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ».....	60
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83
ДОДАТКИ.....	93

ВСТУП

Актуальність теми. Термін «Краєзнавство» відомо давним давно і використовується багатьма педагогами при вивченні різних історичних подій та з різною метою. Реформування освіти вдосконалюється з роками все більше. Сидячи за партою і використовуючи тільки підручник, неможливо глибинно дослідити і пізнати навколишній світ. Тому для детального вивчення і урізноманітнення уроку використовується краєзнавчий матеріал. Саме дослідження рідного краю закладає зернину у вихованні патріотичного покоління, сприяє поглибленню знань, умінь та навичок учнів, розвиває їхні здібності набуті у процесі теоретичного вивчення та дозволяє краще дослідити пізнавальну активність кожного учня.

Використання народознавчого матеріалу в навчальному процесі є дуже важливим. Оскільки школярів потрібно навчити не тільки слухати, але й бачити та пізнавати навколишній світ на прикладі реальних предметів та явищ. Використовуючи елементи народознавства під час проведення уроків ми розвиватимемо у дітей цікавість та емоційний зв'язок між ними та рідним краєм, його історією, культурою, традиціями, а також це дасть змогу закласти фундамент у системі навчально-виховної роботи.

Використання досвіду, накопиченого ще з давніх давен нашими предками допомагає впроваджувати все цінне з народної мудрості, активно залучати учнів до вивчення рідної спадщини, адже позбавлення дитини спиратися на досвід людства не може розвиватися повноцінно. Один із засобів пізнання ціннісного досвіду людства є фольклор.

Наше навколишнє середовище завжди відігравало важливу роль у житті кожної людини. Впродовж життя людина тісно пов'язує своє життя з природою. Це проявляється у споживанні продуктів харчування рослинного походження, житлом і транспортом.

Під поняттям «краєзнавство» розуміється досконале вивчення місцевості рідного краю здійснене на науковій основі. Основою для вивчення

краєзнавства слугує природа, історія місцевості, населення, їхня культура, традиції.

Під значенням шкільного краєзнавства ми розуміємо всебічне вивчення природних, економічних та соціально-економічних умов розвитку рідного краю. Завдяки цьому досліджень ми маємо можливість поспостерігати за учнями і визначити їхні психологічно-педагогічні особливості і виявити інтереси.

Пізнавальний інтерес учнів формує участь у суспільно-корисній та індивідуальній роботі, пов'язаній з вивченням рідного краю та рідної місцевості. Краєзнавча робота за своїм змістом, є надзвичайно різнобічною, завдяки цьому вона може використовуватись при вивченні різних предметів у школі і сприяє активізації інтелектуальних та мотиваційних якостей особистості. І при цьому забезпечує поєднання основних наук із засвоєнням певних видів діяльності.

Актуальність теми дослідження насамперед полягає у вивченні теоретичного та емпіричного вивчення проблеми позакласної роботи в школі.

Метою магістерської роботи є систематичне дослідження шкільного краєзнавства, проблеми реалізації народознавчого принципу в школі та розкриття методик використання народознавчого принципу на уроках історії та позакласних заходах. Досягнення поставленої мети передбачає наступне виконання завдань:

- охарактеризувати зародження, розвиток періодизацію створення краєзнавства як окремого навчального предмету;
- розкрити основні етапи створення шкільного музею як основу патріотичного виховання учнів;
- розглянути методику використання народознавчого матеріалу на уроках історії та позакласних заходах;
- визначити основу компетентнісного підходу у використанні народознавчого матеріалу бойків;

Об'єктом дослідження є традиційна культура бойків як складала етнографічно-краєзнавчої роботи в школі.

Предметом дослідження є методика використання народознавчого матеріалу на уроках історії та позакласних заходах.

Хронологічні рамки роботи охоплюють кінець XIX – початок XXI ст. Вони визначаються динамікою етноісторичних процесів, що відбувалися на території Бойківщини. Нижня межа обумовлена етнографічними розвідками про бойків та створення краєзнавства як науки, які побачили світ на початку XIX ст. і в яких було зафіксовано відомості розвитку краєзнавства та бойківської культури згідно методики викладання. Верхня межа – початок XXI ст. обумовлена часом проведення автором методологічних досліджень на території Бойківщини.

Територіальні межі дослідження охоплюють галицьку частину Бойківського етнографічного району Західного (Південно-Західного) етнографічного регіону України.

За сучасним адміністративним поділом України Галицька Бойківщина знаходиться на території теперішньої Івано-Франківської та Львівської областей. До вказаного терену відносяться населені пункти, які входять до Дрогобицького, Самбірського, Старосамбірського, Сколівського, Стрийського, Турківського районів Львівської області, Долинського, Рожнятівського, Богородчанського, частина Надвірнянського та Калуського районів Івано-Франківської області.

Для більш комплексної характеристики теми автором у роботі також використовувалися етнографічні матеріали із сусідніх етномасивів, а саме Закарпатської Бойківщини, а також бойківсько-гуцульського етнографічного пограниччя.

Аналіз літератури.

Джерела які вивчаються у методику виховної роботи в школі можна побачити у працях багатьох педагогів і письменників. Праці другої половини XIX ст. носили більше описовий характер. Це можна побачити у

працях О.І. Пометун [69,70], М.Ю. Костриці [4; 5; 48], Л.А. Гайда [27] та ін. Більш ґрунтовнішу інформацію про методику можна побачити у працях таких науковців як: В.Бугрій[2], К.Д. Ушинський [9], В.О. Сухомлинський [6], Л.В.Базильчук [16] та ін.

Методи дослідження. Виходячи з потреби забезпечити відповідний рівень науковості роботи, автори під час дослідження дотримувалися наступних загальнонаукових принципів: структурного, термінологічного, причинності, сходження від абстрактного до конкретного, історизму, когнітивного.

Поставлені завдання обумовили потребу у використанні наступних методів етнологічного дослідження: порівняльно-історичний, типологічного аналізу, метод пережитків, структурно-семантичний, семіотичний та метод польових досліджень. Шляхом методу польових досліджень вдалося виявити сучасний стан побутування ритуалів з використанням рослин, а також їхнє семантичне наповнення етнофорами.

Практичне застосування матеріалів магістерської роботи полягає у можливості їх застосування під час проведення більш глибокого дослідження даної проблематики, а також у процесі підготовки і проведення уроків історії під час педагогічної роботи у школі.

Структура та обсяг магістерської роботи. Робота складається з вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаної літератури, додатків. Робота викладена на 79 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ І. ЗАРОДЖЕННЯ, ПЕРІОДИЗАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА В ШКОЛІ

Однією із складових процесів навчання в школі є зв'язок історії з шкільним краєзнавством. Особливість його полягає в тому, що учні за допомогою вчителя роблять детальний аналіз тих чи інших територіальних громад. Завдяки цьому аналізу можна дати характеристику тому чи іншому народу, зрозуміти їхній менталітет і усвідомити роль у світовій культурі.

Краєзнавча робота в школі відіграє важливу роль і має величезний арсенал дієвих методів і засобів виховної роботи школярів. Вона дає нам знову вийти за межі підручників і в той же час «доторкнутися» до тодішньої історії, перенестись спогадами, абстрагуватись, мислити, аналізувати. І завдяки цьому, можна значно розширити уяву учнів і перенестись на декілька століть у минуле.

З роками шкільне краєзнавство виокремилось в два основні етапи, а ті в свою чергу мають свої принципи:

Перший етап характеризується епізодичністю та своєю систематичністю у використанні об'єктів довкілля в урочний та позаурочний періоди, і є ваговим показником у вихованні майбутнього покоління. Даний етап зародився ще в давні часи, коли дитина цікавилась у старшого покоління про навколишній світ що її оточував, визначала принципи і правила поведінки у ньому. Саме це слугувало основою зародження майбутнього покоління.

Ідеї вивчення краєзнавства зародилися ще у часи Київської Русі. Вони вивчали природу, побут, ремесла, культуру свого рідного краю. Джерелами знань на той час були літописи і розповіді мандрівників. Пізніше, вже в роки Середньовіччя спостереження відбувалось завдяки змінам погоди, розвитку рослинності, ще більше почали ознайомлюватися в фольклором і історичними подіями [57, с. 28].

Як визначає сучасна дослідниця О.Тімець навчання відбувалось у братських школах на основі вивчення історичних, етнографічних та географічних особливостей свого краю. «З метою засвоєння учнями елементів природничих знань, проводилися спостереження за погодними умовами, сезонними змінами у природі. Все це поєднувалось з дослідженням навколишнього середовища [33, с.57].

В добу козаччини почали поширюватись ідеї виховання козака-лицаря, який буде захисником свого рідного краю, який ніколи і нізащо не здається ворогам і буде вірний своїй батьківщині до останнього подиху. Саме в той час в Україні почали зароджуватись університети, були створені колегіуми, академії, братські школи. Їхнім головним завданням було довести своїм учням важливість українознавства і краєзнавства. Вже із за впровадженням у школах курсу географії (XVIII), був створений перший краєзнавчий журнал, який називався «Уединенный пешеходец» (1786). В цьому журналі зазначалась важливість збирання і пізнання природних речей [57, с. 32].

З початком XVIII ст. почався новий етап розвитку краєзнавства завдяки діяльності Г.Сковороди, пов'язаний із науковим обґрунтуванням педагогічного значення з огляду на середовище дітей. А вже в XIX ст. термін краєзнавство був офіційно затверджений І. Франком.

Традиційним для радянської історіографії був поділ краєзнавства за змістом: історичне, літературне, етнографічне, географічне та біологічне; та за формами організації: державне, суспільне та шкільне. До державного належали створення музеїв, наукові дослідження місцевими органами влади. Суспільне – організовувалось серед аматорів, суспільних організацій, охорони природи та пам'яток культури. Що стосувалось шкільної форми то тут відбувалась співпраця між учнями і вчителем у дослідженні рідного краю [44, с.20].

Дослідник О. Вагін зазначав, що при вивченні краєзнавчого матеріалу потрібно звертати увагу на його пізнавальний та виховний процес: він буде основним у конкретизації фактів; буде вносити елемент живого

спостереження; сприятиме самостійній розумовій діяльності і вносити елемент пошуку; дозволить краще поєднувати позакласну та урочну систему і встановлюватиме міжпредметні зв'язки; і буде запорукою виховання патріотизму у дітей [34, с. 298].

Вже в роки ХХ ст. визначалися основні напрями краєзнавства в школі: матеріал повинен давати знання про рідний край, ознайомити учнів з методами дослідження свого регіону, і найголовніше це – виховувати патріотизм [83, с. 30].

Саме у ХХ ст. сформувались три основні методичні підходи до застосування краєзнавства у сучасній школі. Згідно з першим підходом до нього мала відноситись географія місцевості. У ході цього дослідження діти мала отримати знання про свій рідний край.

Інші ж дослідники розглядали краєзнавство як допоміжний елемент, який мав просто попередньо готувати учнів до детальнішою вивчення географії та історії.

Третій напрям складали самі педагоги, які були впевнені що краєзнавство потрібно розвивати як самостійний метод навчання, який можна використовувати як необхідний матеріал для викладання різних шкільних предметів.

Таким чином, можна визначити що перший етап розвитку шкільного краєзнавства тривав від найдавніший часів до ХХ ст. Він ділився на такі два етапи:

- Від найдавніших часів і до початку ХХ ст. у результаті якого відбувалось накопичення досвіду взаємодії між школою та суспільством.
- ХІХ – початок ХХ пов'язаний із початком розробки науково-методологічних засад. На цьому етапі шкільне краєзнавство зародилось як особливість, і визначалось принципи та взаємозв'язок із народності освіти.

Вже з початком 20-х рр. ХХ ст. шкільне краєзнавство зародилось як основний аспект педагогічного процесу і дало можливість задуматись про

подальший розвиток. Хронологічно цей період охоплює 1920-ті рр і по сьогоднішнього дня.

Перший етапом було створення трудової школи в Україні. Навчання тут тривало протягом 7 років, і відзначалось основними оновленими програмами, основу з яких складало краєзнавство. Основною рисою шкільного краєзнавства на той час було націлення на розвиток економіки та господарського краю. Це підкреслюють слова Т.Гарбуза: «...Словом, школа повинна всю різноманітність життя робітника та селянина. Все це єніщо інше, як краєзнавство, але краєзнавство вже з вищим змістом: у ньому переважають елементи природничо-виробчині, а не етнографічно-археологічні, а географічні як були раніше в роботі наших вчених краєзнавців та краєзнавчих організацій [33, с.47].

Почала чітко окреслюватися мета шкільного краєзнавства – завданням якого було орієнтувати дітей на активне сприйняття соціалістичного будівництва. Професор К.Дубняк з цього приводу говорив: «радянське краєзнавство є не тільки вивчення краю, щоб його знати, а й дослідження краю щоб його перероблювати за останніми вимогами світової науки» [33, с.4].

У позашкільному плані краєзнавство реалізувалось як гурткова робота. Саме протягом 20-х рр. ХХ ст. шкільне краєзнавство набуло найбільшого розмаху і стало особливим та основним елементом у практики в Україні. Краєзнавство в більшій мірі розумілось як принцип навчання завдяки якого учні могли звертатись до місцевого матеріалу, що допомагало у навчально-виховній роботі школи. Спрямовувалось в більшості на вивчення трудових процесів та виборничих об'єктів.

Але вже на початку 30-х рр. ХХ ст. розвиток краєзнавства поступово загострювався з кожним днем. Та і сама система освіти перестала задовольняти існуючий режим. Цим самим діяльність краєзнавства відсунулась на другий план і стала допоміжною у вивченні інших предметів.

Одночасно предмети довкілля перестали бути основою знань, їх використання у більшості зосереджувалось на вирішенні завдань активізації учнів у навчальний процес і виховання патріотичного покоління. Педагогічна наука орієнтувалась на особливості учнів у процесі пізнавальної діяльності, прагнула до детального вивчення способів в методів діяльності, а також мобілізації вольових зусиль учнів у навчально-пізнавальних цілях [33, с.52].

Основними факторами, які зазначались у краєзнавчій діяльності з огляду на навчально-виховну роботу, вважились:

- Пошук краєзнавчого матеріалу як джерела збудження навчального процесу в учнів, що сприяв би пошуку причинно-наслідкових зв'язків у дослідницьких процесах.
- Зв'язок навчання і виховання з життям завдяки практичній діяльності учнів.
- Для вирішення навчально-практичних завдань створювались проблемні ситуації.
- Спостереження за природними та соціальними ознаками рідного краю і використання цих спостережень на уроках.
- Організація екскурсій, олімпіад, тематичних вечорів, конференцій та інших засобів краєзнавчого змісту.
- Індивідуальні та групові роботи учнів у дослідницьких пошуках.
- Суспільно-краєзнавча робота і залучення їх до агітаційної роботи краєзнавчого змісту [33, с. 64].

Отже, з огляду на це можна стверджувати що краєзнавство стало важливим елементом у вихованні дітей. Воно реалізовувалось у трудових процесах, екскурсіях, визначало пізнавальну діяльність у виховних процесах завдяки пізнанню про рідний край, історію та їхню культуру.

Вже на початку 80-х рр. ХХ ст. краєзнавство почало розглядатись як туристично-краєзнавчий вид діяльності. Даючи цьому характеристику М.Костриця писав, що «вона допомагає кожному школяреві зміцнювати волю, навчитися переборювати труднощі, з'ясувати де і як краще

прикладати свої знання, енергію, сили, сприяє інтелектуальному розвитку, естетичному, фізичному, економічному вихованню, свідомому робочому вибору професії [60, с.4].

Таким чином, можна стверджувати що, краєзнавство залишалось важливим елементом у вивченні діяльності школи, але втратило свою першочерговість, а функції його зводились до виховання підростаючого покоління.

З початком незалежності почали організовуватись спілки краєзнавців. Велику роль у пошуку краєзнавчої роботи відігравали експедиції, рухи, які допомагали у пошуках інформації і організували поїздки, які допомагали все більше і більше дізнаватись про свій край. Саме в добу незалежності молоде покоління приєдналось до вивчення національного коріння і почалось формування патріотів Української держави.

В період незалежності вперше у школах був запроваджений шкільний предмет «краєзнавство», який перетворився у самостійний елемент у формуванні наукових знань, практичних навичок та вмінь.

Завдяки цьому у сучасному шкільному краєзнавстві виділяють такі чотири функції:

1) Дидактична – сприяє підвищеною ефективності навчального процесу, опануванні нових знань. Завдяки формам діяльності (прогулянки, екскурсії) урізноманітнюється процес навчання. Завдяки цій функції учні також можуть мати можливість порівняти загальні та відмінні риси традицій та цінностей різних регіонів.

2) Наукова – закладає фундамент для розуміння тем та предметів, пов'язаних між собою. Краєзнавство завдяки комплексному пізнанню набуває самостійного наукового значення, яке має свій предмет та об'єкт дослідження. Ознайомлюючи учнів ми автоматично залучаємо їх до наукової діяльності.

3) Діяльнісна – вона включає в себе три різні види: а) пізнавально-перетворюючу, б) комунікативну, в) ціннісно-орієнтовану.

А) спрямована на вивчення рідного краю, збереження та поліпшення оточення.

Б) поширення краєзнавчих знань. Визначення досягнень школи та громадськості шляхом належного оформлення для подальшого показу.

В) формування власного досвіду на основі ознайомлення з навколишнім середовищем. На думку М.Костриці та В.Обозного вона має бути «підпорядкована завданням відродження духовності і національної свідомості, формуванню високої громадянськості» [61, с. 8].

4) пов'язана з розвитком особистості в системі соціальних та культурних зв'язків. Саме завдяки краєзнавству відбувається поєднання освітнього простору з соціальним оточенням.

У сучасній школі краєзнавство виступає в якості самостійних предметів, які дають не тільки практичні а й теоретичні знання учням про їхню батьківщину, а також формують національну самосвідомість на основі розвитку почуттів до рідного краю.

Окрім уроків історії народознавчий матеріал варто використовувати на факультативах, як своєрідне введення до тематики рідного краю. Наприклад, для учнів молодших класів можна простий факультатив на тему: «Хто ти? Звідки?». На даному факультативі в ігровій формі варто познайомити школярів з рідним краєм та своєю Батьківщиною [48, с. 389].

Звичаї народу – це ті прикмети, за якими розпізнається народ не тільки в сучасному, а й у його історичному минулому, вони охоплюють усі галузі громадського і родинного суспільного життя [48, с. 56].

Також на факультативах можна використовувати матеріали з народного календаря, який багатий корисною інформацією, яка пов'язана з історією, звичаєм, культурою рідного народу. Як стверджує О. Біда, традиції, звичаї, обряди безпосередньо пов'язані з народним календарем і дозволяють зрозуміти учням, що історична пам'ять зберегла зв'язок з природою. Народний календар знайомить школярів з звичаями та обрядами, які відзначали наші предки [27, с.321].

Шкільна краєзнавча робота завжди здійснювалась заздалегідь з визначенням конкретних дат і часу проведення. Важливою формою краєзнавства вважаються факультативи. Вони хоч і відносяться до навчальних, але взагалі виконують і позакласну роботу. Особливостями факультативів виступають різноманітні методи роботи і досконале вивчення теоретичного матеріалу. В основу факультативу закладено розбудити інтерес школярів до пізнання минулого і вивчення документальних матеріалів та іншого роду джерел історії [17, с.34].

Розробляючи систему ознайомлення учнів з рідним краєм багато зусиль було прикладного педагогом К. Ушинським, який вважав що вона має носити прикладний характер і допомагати учням у трудовій діяльності після закінчення школи. У своїх працях К. Ушинський писав: «.....Вітчизнознавство – слід застосовувати до горизонту кожної місцевості, й до потреб того класу, діти якого навчаються в класі. У школі сільській головне місце мають посісти обробки ланів, городів, косовиця, удобрення землі...» [14, с.117].

На Бойківщині народні традиції у навчанні були започатковані О.Духновичем. У 1857 році він опублікував підручник «Народная педагогія в пользу учителей сельських». Це був перший підручник в Україні. Основною вимогою на думку педагога є викладання матеріалу на рідній мові згідно з історичними та національними традиціями народу. Ще один із способів як вберегти національну самобутність О.Духнович вважав навчання на основі життєвого досліду пов'язаного із найближчим оточенням [33, с. 91].

Значний розвиток у розвитку краєзнавства на Бойківщині відводиться І.Франку, який поєднав організаторську та практичну наукову діяльність. Проте основною заслугою І.Франка була розробка теорії краєзнавства. Він був одним із перших хто використав термін «краєзнавство» даючи йому статут як самостійної науки та провідний шкільний предмет: «Наука краєзнавства становить один із найважливіших предметів шкільного навчання, починаючи з початкової школи» [16, с. 221].

Високо оцінював методичну роль краєзнавства В. Сухомлинський. Його думки зводились на формуванні у дітей духовного начала за допомогою взаємодії з навколишнім середовищем і виховання в учнів відчуття гордості за рідних край. Говорячи про поєднання учнів із навколишнім середовищем писав: «Тонке відчуття краси природи, захоплення нею – джерело радості буття і розуміння цінності життя, якщо це джерело мізерне, не може бути й мови повноцінний всебічний розвиток» [12,с. 189].

Дослідники історичного краєзнавства В.Горбик та П.Скрипник розглядали поняття «край» як територію, яка потребує детального та комплексного дослідження. Вивчення територіальних меж, на їхню думку, було пов'язане з такими аспектами:

- 1) фізико-географічним;
- 2) економічним;
- 3) політичним;
- 4) етнічним.

Найважливіше місце серед них посідало фізико-географічне оскільки було одним із найменш рухливих при характеристиці історичного району [45].

У шкільному краєзнавстві поняття «край» пов'язується із навколишнім середовищем, в якому в першу чергу відбувається життєдіяльність школярів. У більшості такий адміністративний поділ охоплює район, область, село чи місто.

Як будь-яка система шкільне краєзнавство складається з взаємопов'язаних компонентів. Завдяки досліднику А.Сафіулліну ми можемо видіти наступні: «...характерною особливістю краєзнавства є координація і субординація таких компонентів навчання як:

- навчальний (активно пошукова та дослідницька система, передбачає озброєння їх пізнавальним досвідом, вміннями та навичками самостійної роботи);

- виховний (вдосконалення інтелектуальних, моральних та трудових якостей);
- розвивальний (вдосконалення пізнавальних інтересів, творчих сил і здібностей учнів, формування почуття відповідального ставлення до оточуючого середовища);
- результативний (відображає ступінь діяльнісного ставлення до оточуючої дійсності, їх освіченість та вихованість, тобто позитивні зміни у фізичному ставленні школярів)» [13, с. 42].

З роками краєзнавство набувало все більшого поширення. Тому в краєзнавчому дослідженні виникло нове поняття «туристично-краєзнавча робота», яке використовували у шкільній практиці. Цей термін підкреслював єдність туристичної та краєзнавчої діяльності.

Зміст краєзнавчого компоненту у навчальних програмах підпорядковується таким принципам:

- 1) Реалізація навчальної, розвивальної та виховної мети. Краєзнавчий матеріал повинен обиратися так, щоб розкривати ці три мети.
- 2) Науковість – це підбір інформації, який відповідає структурі навчального предмету та специфіки тем.
- 3) Послідовність та систематичність процесу навчання. Повинно відбуватись навчання від простого до складного, від попереднього до наступного.

Об'єктом туристично-краєзнавчої роботи, на думку дослідника М.Костриці, був комплекс географічних об'єктів і явищ суспільного життя, а також їхній взаємозв'язок на певній території. Основними завданнями були:

- 1) Допомога школі у навчання та вихованні;
- 2) Виховувати в учнів відчуття патріотизму;
- 3) Прищеплювати любов до рідної землі і досліджувати навички учнів для їхнього подальшого вибору професії;
- 4) Виховувати дружній колектив у класі, зміцнювати між ними дружбу незважаючи на рід походження, країни чи колір шкіри;

- 5) Зміцнювати фізичні та моральні навички дітей;
- 6) Завдяки походам зміцнювати фонди музеїв у школі, краєзнавчих кутків.
- 7) Допомогати вчителю відвищувати кваліфікацію, вдосконалити навички та інші суспільно корисні роботи [60, с. 9].

Досліджуючи наукову літературу, можна виділити джерела, які ґрунтуються суто на краєзнавчому матеріалі, і ті, які є загальноісторичними і доступними кожному. Джерела, які ґрунтуються на краєзнавчому матеріалі, несуть у собі вивчення історії рідного краю, а загальноісторичні визначаються тільки за допомогою логічних зв'язків.

Вибір факультативу завжди лягає на плечі вчителя, який визначає як буде відбуватися проведення заходу, скільки часу буде тривати, які висновки учні зможуть зробити після даному заходу. Саме дослідницька спрямованість учнів є запорукою вдалого проведення факультативу. У даному заході варто використати максимальну кількість компетентностей і залучити всіх учнів до пошуку. Саме таке диференційоване навчання допомагає зблизитись з учнями, визначити їхні інтереси, виявляти нові таланти і пізнавальні можливості.

Будь-який краєзнавчий факультатив пов'язаний із традиціями свого народу, тому культура бойків є зараз для кожного вчителя знахідкою [12, с.34]. Всі бойківські традиції і обряди не можуть обійти осторонь саме рослинний світ. У ньому криється вся таємничість і весь арсенал етнографічної роботи. Одним із ефективних способів проведення факультативу у школі, є розповідь, аналіз і уявлення про минуле. Саме завдяки розповідям про обряди наших предків, ми зможемо краще розвинути інтерес дітей.

Рослинний світ відіграє у житті людей досить вагомую роль. Саме цей світ дає прихисток, одяг, їжу, милує око. І цілком природньо що з розвитком духовної культури уявлення та повір'я про рослини посіли значуще місце. Не винятком і є культура українського населення Прикарпаття і мальовничої

Бойківщини. Вивчаючи рослинність, ми зможемо використати максимальну кількість компетентностей.

Шкільне краєзнавство – це вивчення учнями, під керівництвом вчителя соціально-економічного життя, природи, традицій та звичаїв певного регіону на уроках або позаурочний час. Його можна виокремити двома ознаками: локальністю досліджувальних подій та їхнім характером.

Якщо досліджувати краєзнавство як галузь, то можна стверджувати що воно ґрунтується на основних засадах – це принципи, дотримання яких є обов'язковими [83, с.11].

Принципи шкільного краєзнавства включають в себе такі ознаки:

1) Патріотична спрямованість: вона формується на національній свідомості учнів, гордості і любові до свого рідного краю, пишуться героїчністю минулого, і бути готовими захищати рідних і свою батьківщину, розбудовувати і зміцнювати суверенність та незалежність України.

2) Науковість – знання про рідний край ґрунтується на детальному вивченні теоретичного матеріалу, орієнтування на практичний досвід у дослідницькій діяльності.

3) Природовідповідальності – це врахування вікових особливостей учнів, і відбір інформації згідно з можливостями учнів.

4) Поєднання суспільної і дослідної інформації – ґрунтується на дотриманні порядку в музейних експозиціях, кутках, доглядати за могилами видатних діячів, поширювати знання.

5) Комплексність – досліджуючи історію рідного краю, ми захоплюємо міжпредметні зв'язки. Той самий похід кудись чи екскурсія – це вже є дотиком до природи, культури, історії, людського побуту, географії, фольклору і поєднання різних галузей знань .

6) Систематичність – шкільна краєзнавча робота повинна здійснюватись системно і на протязі цілого навчального року.

7) Планомірність – робота не має здійснюватись стихійно, у річному плані, музею завжди передбачаються заходи, дати і години.

8) Скоординованість – координується з нижчого до високого рівня і визначає спільні зв'язки між різними туристичними формуваннями – гуртками чи факультативами.

9) Зв'язок між дитячими краєзнавчими установами з громадськими краєзнавчими закладами і установами.

Всі відділи освіти будуються на основі шкільного краєзнавства. До таких відділів ми відносимо: відділ освіти, культури, туризму, бібліотек, музеїв, архівних установ і закладів освіти.

10) Поєднання дитячого самоврядування з педагогічним керівництвом

11) Гласність.

Вводити на уроках народознавчий матеріал потрібно виходячи з віку учнів. Для молодших класів, матеріал добирає та приносить вчитель. В страшних класах така можливість надається самим учням, педагог тільки скеровує їх у потрібному напрямку, задає тематику і скеровує їх в потрібному напрямку для пошуку даного матеріалу. Для допомоги в цьому варто використовувати підготовку класних тематичних альбомів, які будуть опорою для проведення уроків. На думку В. Сухомлинського такі завдання допомагають розвитку творчості, активності, самостійності учнів, формують інтерес у школярів до вивчення природи, історії та культури рідного краю [13, с. 168].

На нашу думку, на уроках теж варто використовувати фольклор, а саме легенди про українські символи, рослинність, які вважаються оберегами етнічної пам'яті. Наприклад, можна використовувати такі символи: калина у лузі; явір над водою, тополя край дороги; верба над ставом; соняшник на городі та ін.

Легенди про вербу, соняшник, калину, явір та інші рослини вчать учнів любити українську природу та культуру [43, с. 19].

Саме тому, обираючи народознавчий матеріал, потрібно звертати увагу на предмети, котрі пов'язані з конкретними явищами та фактами. Таким

чином ми опираємося на наочно-образну пам'ять, яка найкраще розвинена у дітей молодшого віку. Перед тим, як розпочати добір народознавчого матеріалу педагогу необхідно чітко виділити уявлення та поняття, які слід розкрити на уроці.

У ході краєзнавчої діяльності учні та вчителі здійснюють:

- 1) Освітньо-пізнавальна функція – це вивчення минулого;
- 2) Дослідницька робота – це пошук раніше забутих пам'яток, невідомих явищ, подій. Учні з допомогою вчителя набувають нових знань і навичок у ході опрацювання літератури, архівних матеріалів, спостерігають, записують, аналізують і роблять власні висновки, а потім доносять це іншим, за допомогою рефератів, презентацій чи статті.

- 3) Суспільно корисна праця – це може бути догляд за пам'ятками, відповідальність за ветеранами, організація виставок, поширення знань про рідний край [83, с.13].

Також на факультативах можна використовувати матеріали з народного календаря, який багатий корисною інформацією, яка пов'язана з історією, звичаєм, культурою рідного народу.

Окрім уже вище написаного при обранні народознавчого матеріалу варто також враховувати особливості психічних та пізнавальних можливостей учнів, а зокрема, їх сприйняття, уваги, мислення, уяви. Народознавчий матеріал має відображати певну емоційну прив'язаність між ним і учнем [29, с. 64].

При цьому всі учні, як і вчителі, використовують різні джерела краєзнавчих знань:

- 1) Матеріальні (археологічні, речові чи архітектурні).
- 2) Письмові (преса, краєзнавча література, журнали, записи селян, шкіл, підприємств, організацій, міських і районних архівів).
- 3) Усні (спогади, пісні, легенди).

Важливе місце посідають такі учнівські краєзнавчі об'єкти, які спрямовують на навчальну і дослідницьку діяльність:

- 1) Адміністративно-політичні (населені пункти, райони, області) державні, політичні, громадські організації.
- 2) Економічні – заводи, фабрики, об'єкти підприємства, фабрики.
- 3) Історичні – щоденники, пам'ятки, меморіали, заповідники.
- 4) Освітньо-культурні – театри, музеї, бібліотеки
- 5) Природні – ліси, гори, річки і т.д.

Всі краєзнавчі дослідження мають свої методи здійснення: опрацювання літератури, архівних і музейних фондів, складання таблиць, спостережень, записи спогадів, використання технічних засобів:

Шкільне краєзнавство є запорукою успішного вихованні молоді, їхньої патріотичності і виконує такий ряд завдань:

- Сприяє засвоєнню учнями основ науки;
- Допомагає відродити духовність і національну самосвідомість учнів;
- Об'єднує учнів спільною метою і цим самим зміцнюється колектив;
- За рахунок дослідження додається до архівів, фондів, краєзнавчих кутків новий матеріал;
- Формує в учнів інтерес до пізнання і дослідницькі навички [83, с.13].

Логічною схемою процесу пізнання, яку можна виділити при вивченні краєзнавства, є:

- Накопичення фактів що стосуються об'єкта дослідження,
- Виявлення регіональних специфік і особливостей,
- Визначення місця і ролі локальних подій згідно з перебігом історичного минулого,
- Простеження певних закономірностей, що стосується діалектики загального і особливого.

Основними особливостями, які ставлять краєзнавство на вищий рівень між іншими формами історичного дослідження і надають йому перевагу, на думку дослідника Я. Верменич, є:

- Чітка визначеність об'єкта і чітка просторова форма організації конкретного матеріалу;
- Є у дуже близькому наближенні до основного суб'єкта – людини і можливість визначати дії і події, які були зроблені у минулому, визначати і аналізувати необдумані вчинки попередників згідно із джерельною базою;
- У використанні здобутків дослідницької діяльності і їхніх методів, пов'язаних з іншими науками – географією, етнографією, демографією, соціолінгвістикою;
- У пошуках нових джерел, які потім будуть занесені до архівів і розширять коло усних доповідей учнів, використовуючи свої практичні навички;
- Заглибитися у необмежені пласти минулого, які доступні тільки історичним подіям;
- У залученні до пошуку нових джерел учнів чи студентів і створення у такій спосіб нової ери дослідників;
- І найголовніше це – виховання патріотизму на конкретних ситуаціях чи справах [42, с.113].

Отже, шкільне краєзнавство як система характеризується наявністю компонентів, їхніх взаємозв'язків та взаємовідносин із навколишнім середовищем, переходом від одного стану до іншого.

Народним духом та емоційністю повинні бути просякнуті усі навчальні предмети, а особливо історія та виховні заходи. Саме за таких умов педагоги можуть виховати нове покоління.

Вивчення системи шкільного краєзнавства дозволяє нам говорити про великий і шалений розвиток. Під ним розуміється перехід до більш досконалого, від старого стану до нового. В умовах оновлення шкільної програми відбулось розширення змісту краєзнавства, воно набуло роль

систематичного вивчення про живу природу та людське суспільство. Саме завдяки йому, ми маємо можливість на уроках поєднати будь-який матеріал із життям, і це буде виступати як спосіб виховання.

Шкільне краєзнавство пройшло не простий період часу, від спроб залучення місцевих матеріалів у навчально-виховний процес до цілеспрямованої та системної освіти. Завдяки цьому сучасна шкільна освіта зараз орієнтується на підвищення ефективності процесу навчання з метою формування компетентнісної особистості.

РОЗДІЛ II. СТВОРЕННЯ МУЗЕЮ ЯК ОСНОВА ВИХОВАННЯ, НАВЧАННЯ ТА СОЦІАЛІЗАЦІЇ УЧНІВ

Усвідомлення незмінних можливостей освіти та історичного виховання привело до розуміння активної участі самих вчителів і їх вихованців в краєзнавчих дослідженнях. Гідним місцем зберігання, використання, популяризації, експонування, вивчення підсумків пошукової, краєзнавчої діяльності є шкільний музей.

Шкільний музей являється однією з форм організованої діяльності для педагогічного виховання.

Термін «шкільний музей» є узагальнюючим. До деякої міри це назва умовна, оскільки традиційно до шкільних музеїв відносять всі музеї, створені на громадських засадах з активною участю школярів у школах, в установах додаткової освіти, у клубах за місцем проживання. Тобто до шкільних музеїв відносять всі громадські музеї, створювані при активній участі учнів.

Існують різні профілі шкільного музею. Вони залежать від вибраного напрямку пошукової дослідницької діяльності. Музеєзнавці виділяють наступні профілі: історичний; природничо-науковий; картинна галерея; меморіальний музей; технологічний; екологічний [50, с.26].

Окрім цього варто також виділяти різноманітні жанри шкільного музею. До жанрів музеїв, головним критерієм визначення яких стали спосіб і рівень інтеграції у навчальний процес, музеєзнавці Є.Л. Галкіна і М.Ю. Юхневич відносять наступні:

- 1) Музей - експозиція (виставка)
- 2) Музей - майстерня (студія)
- 3) Музей - лабораторія
- 4) Музей - клуб, музей - театр
- 5) Музей - адаптаційний центр
- 6) Музей - екскурсійне бюро

7) Музей - ігротека

8) Музей - ярмарок

Музей-експозиція (виставка). Цей тип музею, як правило, є закритого типу, а предмети, які розміщені, знаходять за шибамі. Експозиція суворо локалізована, використовується переважно для проведення екскурсій за певною досить обмеженою тематикою. Експонати використовуються у навчальному процесі головним чином в якості ілюстрацій.

Музей-майстерня (студія). Експозиція в такому музеї розкладена таким чином, що обов'язково є так звані робочі зони для творчої діяльності. Часто музеї цього типу розміщуються в класах, де проводяться уроки технології, або в художніх майстерень. Експозиції також можуть бути розосереджені по окремих кабінетах. Все це сприяє органічному включенню музею в навчальний процес.

Музей - лабораторія. Цей тип музею є досить схожий до попереднього. Відмінність полягає в характері експонатів, на основі яких музей здійснює свою діяльність. Переважно вони із серії природничо-наукової і технічної. Частина їх розміщена в предметних кабінетах. Часто в таких музеях знаходяться дослідницькі лабораторії і обладнання.

Музей - клуб, музей - театр. Експозиція зазвичай досить компактна і статична, служить підмогою для розвинених форм клубно-гурткової діяльності. Воно органічно включається до роботи шкільного театру. Такий музей є добрим для вивчення культури, звичаїв, мови того чи іншого народу.

Музей - адаптаційний центр. Це музей з конкретно поставленою соціально-психологічною метою – створення простору для психологічно комфортного спілкування. Найчастіше керівник такого музею – психолог, що працює з дітьми з неблагополучних сімей, з підлітками, що мають відхилення у розвитку.

Музей - екскурсійне бюро. Створення подібного музею можливо на базі активних краєзнавчих досліджень історії і культури того чи іншого

району. Накопичена інформація може стати основою шкільного екскурсійного бюро, яке розробляє місцеву краєзнавчу тематику.

Музей - ігротека. Це музей ігор та іграшок, частина яких принесена з дому, але основна – виготовлена руками дітей. Такий музей створюється переважно з метою створення цікавої атмосфери для дітей молодшого шкільного віку.

Музей - ярмарок. Цікава форма до заохочення учнів до праці та створення цікавих експонатів, наприклад, вишивок, іграшок, солодоців для пізнішого їх реалізування серед мешканців села. Виручені кошти з такого ярмарку переходять на благодійність. Це визначає перспективу створення подібних музеїв у школах, орієнтованих на навчання подібним професіям [54, с. 12].

Однією із форм шкільного музею є краєзнавча експедиція. Завдяки їй учнів звільняються від рутинної і звичної для них обстановки і стають повноправними учасниками і визначають їхні конкретні дії, за які потім будуть відповідати.

Таким чином, діти можуть себе реалізувати, розвивати свої навички і навички поведінки у польових умовах. Також сприяє навикам спілкування в колективі і спільної співпраці.

У процесі проведення експедиції виділяють три етапи:

Першим етапом слугує вибір теми: варто вибирати тему, яка є не сильно дослідженою, для того щоб внести щось своє в маловідоме іншим, матеріал має бути не узагальнюючим і не систематичним. Але при цьому варто зазначити внесок попередників у вивчення даної теми.

Тема має бути актуальною і цікавою дітям. Важливу роль буде відігравати життєва позиція вчителя. Постійна дослідницька діяльність збагачує професійному та творчу діяльність вчителя.

Метою експедиції може бути ґрунтовне вивчення рідного краю як складової нашої держави, формування в учнів історичних навичок, прагнення до вдосконалення і саморозвитку. Завдання, які слугують для експедиції:

- обґрунтування, визначення послідовності згідно дат з використанням різних джерел;
- створення археологічної характеристики;
- збір необхідної інформації, яка відображає відомості про рідний край і навколишню місцевість;
- визначеність місцевої цінності, традиції народу, цінності археологічної спадщини;
- визначення культурного розвитку, мистецтва та господарювання місцевих жителів;
- опис елементів побуту;
- визначення освіти населення та духовне життя;
- збір матеріалів для оновлення експедицій у музеї та підготовки виставок у них [39, с. 179].

Особливим є визначення кількості учасників, який може коливатись від 5 до 12 осіб відповідно до вікових особливостей дітей.

Наступний етапом є складання плану підготовки експедиції. Педагог повинен достеменно дослідити край, провести консультацію для дітей і формувати списки об'єктів дослідження.

Другий етап – це проведення. На маршруті насамперед потрібно дотримуватись плану експедиції, здійснюється огляд краєзнавчих об'єктів і конкретизує завдання для дітей. Особливу увагу варто приділити на фіксуванні елементів дослідження, ведення польових досліджень та щоденника.

Для того щоб дослідження було цікавим, доступним та простим варто визначити такі основні форми роботи:

- 1) Фотофіксація- (варто зробити у своїх записах фото з прив'язкою до місцевості);
- 2) Диктофон (на початку потрібно зафіксувати дату, час, ім'я та прізвище опитуваного, а потім вже сам запис);

- 3) Заповнення дітьми записників, створення таблиць під час опитування жителів чи зустрічей з цікавими людьми;
- 4) Самостійне обстеження об'єкта (разом з вчителем);
- 5) Збір речей побуту (їхній опис, фіксація, обстеження і оформлення етикетки);
- 6) Опрацювання літератури в місцевих бібліотеках;
- 7) Відвідування музеїв;
- 8) Складання картосхем і таблиць;
- 9) Нанесення на карту маловідомих краєзнавчих об'єктів;
- 10) Збір статистичних даних;
- 11) Виготовлення ескізів та малюнків [39,с. 181].

Етап третій – це підсумки. Після закінчення експедиції робота продовжується. Потрібно організувати підсумковий звіт, де будуть підбиті підсумки, проведене анкетування і обговорення перспектив подальшої діяльності.

Умовно виділяють такі етапи післядослідницької роботи:

- складання загального звіту – обробка зібраного матеріалу, детальний аналіз, оформлення. За дослідженням скласти описи об'єктів, які досліджувались;
- аналіз виконаних завдань, оформлення звітів, підбиття і отримання підсумків;
- підготовка матеріалів для публікації;
- оформлення презентацій або виставок і проведення підсумкової конференції;
- матеріали можуть бути використані на різних міжнародних на всеукраїнських конкурсах;
- проведення анкетування стане результатом дослідження і визначить зацікавленість у даній тематиці;
- зібраний матеріал варто оформити, передати в музей і представити який оновлений;

- важливо залучити дітей до підбиття підсумків. Доручити їм створення сценарію конференції і підготовку до неї. Діти будуть мати можливість запросити до перегляду друзів і рідних;

- створення проекту-презентації про свою подорож.

Вчитель робить свої висновки та аналізує всі аспекти проведеної експедиції, визначає результативність проблем, причини нереалізованого і окреслює шляхи подолання на наступній експедиції.

Під час вибору конкретного типу шкільного музею варто взяти до уваги реальні потреби конкретної школи [30, с. 182].

Музей в освітньому закладі створюється «з метою виховання, навчання і соціалізації учнів» [65]. Шкільний музей покликаний формувати стійкий інтерес до здобуття нових знань з історії рідного краю, виховувати бажання і готовність до самостійного вивчення його історії, формувати вміння дослідницької праці з краєзнавчої літературою, архівними матеріалами, письмовими та усними джерелами. Окрім цього створення шкільного краєзнавчого музею має теж емоційне значення, така робота прививає любов до рідного краю, культури, духовних цінностей та будує патріотичне почуття.

Основними завданнями музею в школі є:

- Прив'язати почуття патріотизму, любові до Батьківщини, гордість за її історію і сьогодення, прагнення захищати інтереси своєї держави.

- Зберегти для вихованців та нащадків оригінали, першоджерела, музейні предмети, які становлять історичну, художню або іншу цінність.

- Сприяти впровадженню музейного матеріалу в навчальний процес [55, с.156].

Перевтілити шкільний музей у засіб інформаційного та емоційного сприйняття минулих епох.

- Сприяти включенню учнів у творчість, культуру та відновленню історії малої Батьківщини.

- Сприяти формуванню духовних цінностей.

Для створення шкільного музею необхідний ряд умов:

- зібрані і зареєстровані музейні предмети;
- музейний актив;
- приміщення та обладнання для зберігання і експонування музейних предметів;
- музейна експозиція;

Статут (положення) музею, затверджене органом самоврядування та керівником освітньої установи [55].

Шкільний музей - пам'ятка історії та культури, вилучений з-поміж побутування, що пройшов всі стадії наукової обробки і включений до складу музейного зібрання [55]. Основне для шкільного музею – його символічне значення, художня цінність та багате інформаційне наповнення. Шкільні музеї мають певні властивості: інформативність, інтерактивність, експресивність.

Всі музейні експонати поділяються на три групи:

- 1) речові (одяг, предмети побуту, особисті речі);
- 2) образотворчі (картини, скульптура, графіка);
- 3) письмові (документи на всіх носіях) [68].

Сукупність музейних предметів становлять фонди музею. Комплектування фондів – один з головних видів діяльності музею в освітньому закладі.

Процес комплектування фондів шкільного музею можна умовно розділити на 4 основних етапи:

1. Планування комплектування.
2. Пошуково-збиральницька робота.
3. Виявлення та збір пам'яток історії та культури.
4. Включення пам'яток історії та культури в музейне зібрання.

На першому етапі вчитель, залучаючи учнів, вибирає тему та експонати до комплектування в залежності від профілю та можливостей музею. Існує кілька способів комплектування:

Тематичне комплектування – метод комплектування, пов'язаний з вивченням якого-небудь історичного процесу, події, особи, явища природи і збором джерел інформації про них;

Систематичне комплектування – метод, який використовується для створення та поповнення колекцій однотипних музейних предметів: посуду, меблів, одягу;

Комплектування «по гарячих слідах подій» - прийом збиральної роботи на місці в момент якої-небудь події або відразу після нього [74, с.28].

Другий етап: пошуково-збиральницька робота. Існує кілька методів даної роботи:

- збір усних свідчень (опитування населення, анкетування, інтерв'ювання);
- листування з людьми;
- зустрічі з цікавими людьми;
- отримання експонатів із сімейних колекцій;
- робота в бібліотеках, архівах;
- експедиції.

Основним принципом пошуково-дослідницької діяльності є комплексний підхід. Дотримуючись цього принципу, учні повинні намагатися всебічно дослідити тему, прагнути зв'язати досліджувані події з загальноісторичним процесом, встановити достовірність отриманої інформації, зрозуміти роль окремих осіб у цих подіях. Кожен краєзнавець повинен пам'ятати про відповідальність за збереження виявлених і зібраних пам'яток історії та культури. Також школярі повинні дотримуватись законодавчих вимог, пов'язаних із збором, забезпеченням збереження пам'яток історії та культури, тобто, недоцільно брати у власників ті предмети, які не має права зберігати музей: коштовності, ордени, вогнепальну та холодну зброю. Дуже важливо вміти збирати і фіксувати необхідну інформацію про ті процеси, які є темою пошуково-збиральної роботи.

Комплектування фондів музею є однією з функцій музею, призначення якої накопичувати соціальну інформацію і документально підтверджувати розвиток будь-якого явища чи події.

Феномен музею в школі в основному полягає в тому, що його виховний вплив на дітей і підлітків найбільш ефективно з'являється у здійсненні напрямів музейної діяльності. Участь їх у пошуково-дослідницькій роботі, вивчення музейних експонатів, створення виставок, проведення екскурсій, вечорів, конференцій сприяє заповнення їхнього дозвілля, оволодіння ними різними прийомами і навичками краєзнавчої та музейної роботи, допомагають учням дізнатися історію і проблеми рідного краю (див. Додаток А). Важливо також додати до музею розповіді чи книги очевидців щодо їхнього лікування. На Бойківщині існували справжні цілителі, які відрізнялись від інших людей. Вони завжди лікували не тільки окремих орган людини, а повністю її тіло і душу. Для цього вони читали молитви і давали людям духовні настанови (див. Додаток Б).

Далеко не кожен міг стати цілителем, такі люди повинні були бути дуже чистими і гармонійними. Такі знання передавалися у спадок дітям, тому що виховувалися у єдиній гармонії і чистоті. Якщо ж не було нащадків, то знахар вибирав спеціальну людину, яка була цього достойна. Знахарі завжди відрізнялись від інших своїм внутрішнім зором. Вони користувалися дуже великою популярністю, на день могли приймати близько 400 пацієнтів. І при тому, займалися господарством, виховання дітей і т.д. Інколи родина цілителя могла навіть брати до себе у дім і дітей сиріт[52, с.606].

Бойки, як і решта українців, на Івана Купала ходили збирати цілющі трави. За ними вони піднімались аж на Чорногору: «На Івана йшли на Чорногору по такі зілля дорогі: золотий корінь, медвежі вушка – на нирки добре. Джінджура – ние так дороге, а цес золотий корінь – то дуже трудно его найти. Це будь-хто не найде [52, с.603].

Не всі відвари готували на воді, були зафіксовані і випадки готування на молоці, або ж горілці. Використовували квіти, траву, листя і заливали гарячим

окропом з води або з ж гарячим молоком і з залишали настоюватись.

Якщо ж це були відвари з горілки, то до них, переважно, додавали корені або ж просто свіжі рослини. Але ж, звісно, приймали у меншій кількості (15-20 капель). Такий напій зварений з свіжої рути був хорошим засобом при болях у серці або якщо відчували запаморочення. При зовнішніх подразненнях використовували настій з арніки на горілці, який допомагав при загоєнні ран або болях у суглобі [6].

У відвари на молоці додавали шавлію або деревій і використовували для заспокоєння зубних нервів, гнійних ран. Якщо були нариви, то до них ще додавали кору липи. У центральній Бойківщині від болю в голові варили льон і вживали його. При паралічі вживали відвар, зроблений на молоці із кореня лопуха [93].

Також рослини сушили, потім мололи і робили з них порошки. Ними присипали рани і вживали при шлункових захворюваннях. Бойки відзначались і чудовим приготуванням мазей. Робили їх із соку рослин і додавали рослинний жир. Використовували теж для зовнішнього застосування: наривів, ран та різного роду висипу.

Якщо ж рани були гнійними, то до них ще додавали листя бобу або сиру цибулю. Свіжі листя або сирі овочі були хорошим заспокійливим при болях різних ран. Сирі овочі прикладали на чоло для того щоб зняти головний біль. Використовували такі рослини і овочі як: картопля, буряк, м'ята, листя хрону [96].

Інтерес до медицини зумовлений багатомісцевим переданням від наших предків багатогранного використання різного роду рослин. У медицині часто спостерігається досвід місцевих спостережень і засобів лікування рідних епох.

Народні знання є важливою складовою календарної обрядовості, вони набуті роками. Рослини відіграють важливу ролі як і для людини так і для тваринного світу. Воно використовуються в медицині, ветеринарії та інших галузях.

Зазвичай народна медицина пов'язана із народною магією. І поділяється на такі розгалуження. Перше – звичне для всіх бойків лікування різного роду відварами і магічними зіллями. По-друге — лікування із додаванням магії, молитв і заклинань. І по третє — це поєднання названих вище двох розгалужень.

З давніх років народна медицина беззастережно і свято зберігала свої секрети. І найголовнішим секретом є зціленням людей рослинами. Трави, листя, ягоди найчастіше використовували як засіб лікування від різних недуг. Все більше уваги приділяється народній медицині з боку спеціалістів (психологів, етнографів і медиків). І всіх цікавлять саме традиційні методи лікування.

Велику роль в шкільному музеї відіграє експозиція. Музейна експозиція – це виставлені на огляд упорядковані музейні експонати. Головне завдання експозиції поєднати інформаційну частину з творчістю та емоційністю. Створення музейної виставки – складний творчий і технологічний процес, який вимагає новаторського підходу.

Створення виставки та виконання окремих етапів з її проектування можна представити в наступному вигляді:

- 1) Задум: наукова концепція і тематична структура експозиції.
- 2) Розробка розширеної тематичної структури; складання тематико-експозиційного плану.
- 3) Складання художнього проекту: попередня розкладка матеріалів.
- 4) Виконання технічного проекту; монтаж експозиції.

За формою створення музейної виставки поділяють на стаціонарні та тимчасові, а ось за принципами структурної організації на тематичні, систематичні, монографічні та ансамблеві [67, с.131].

Тематична експозиція включає в себе музейні предмети, що розкривають одну тему.

Систематична експозиція це предметний ряд, створений на основі однорідних музейних експонатів, у відповідність з конкретною науковою дисципліною.

Монографічна експозиція присвячена будь-якій особі чи колективу, природному явищу або історичної події.

Ансамблева експозиція припускає збереження або відтворення ансамблю музейних предметів, об'єктів природи в соціумі: «музей під відкритим небом», «селянська хата».

Основою виставки є музейний експонат, сукупність яких створює тематико-експозиційний комплекс.

Для кращого сприйняття та розуміння відтворюваних в виставці подій в неї вводяться науково-допоміжні матеріали, а для посилення сприйняття використовуються художні твори, фонозаписи, кінофрагменти, світлові ефекти. Найчастіше використовується принцип тематичного підбору експозиційних матеріалів.

Перш за все, це введення в експозицію тих музейних предметів, які пов'язані з певними явищами і характеризують їх суттєві сторони. По-друге - це використання інших експозиційних матеріалів науково-допоміжного характеру для всебічного відображення сутності явища. По-третє, розміщення тематично пов'язаних експозиційних матеріалів.

Предметність і наочність експозиції, емоційність сприйняття сприяють залученню уваги відвідувачів до окремих предметів, а через них – прагнення пізнати подію. Досягти цього можна за допомогою різних методичних прийомів. До них зокрема варто зарахувати виділення провідних експонатів (кольором, світлом і розміром фону), слід враховувати і властивості самих предметів, їх різну здатність привертати увагу[69].

Все частіше в шкільних музеях експозиція стає ігровою. Вона повинна бути, перш за все, концептуальною, стильною, впізнаваною. Кожна пора має свій тип «бачення». Наш час характеризується все зростаючою тенденцією до розширення можливостей інформації, до її більшої доступності. Тому

тенденція сучасної експозиції – створення цілісності зорового образу завдяки включенню в якесь специфічне дійство зі своєю мовою, сюжетом, художньою виразністю задуму. Але при цьому експозиція переслідує традиційну мету– збереження, експонування та популяризація своїх колекцій [60].

Увага школярів слабшає при огляді одноманітних експонатів. При цьому важливо враховувати і психологічну сторону сприйняття. Спочатку потрібно привернути увагу дітей. Для цього вступний комплекс повинен бути захоплюючим, багатообіцяючим, що спонукає інтерес до огляду експозиції.

Для здійснення принципу логічного зв'язку всіх розділів експозиції потрібен чіткий маршрут, ясні і короткі заголовки, супровідні тексти. Розкрити інформаційний потенціал предмета і зміст експозиції в цілому може не тільки повноцінний науковий коментар. Цю роль в музейній експозиції виконують супровідні, заголовні, пояснювальні тексти та етикетажу, які представляють собою цілісну продуману систему, максимально сприяють розкриттю змісту експозиції [68].

Якісний підбір музейних експонатів повинен збиратися з метою найбільш повного розкриття теми. Планомірне збирання матеріалів дає можливість відбору не розрізнених і фрагментарних предметів, а органічно взаємопов'язаного експозиційного комплексу, що відображає конкретну частину всієї експозиційної теми.

Важливість шкільного музею є неоціненною. Шкільний музей виконує виховні, патріотичні, емоційні та психологічні функції; прививає любов до Батьківщини та рідного краю, розвиває в учнів пошуково-дослідницькі здібності; створює більш цікаві та сприятливі умови для відбирання інформації.

Музей у школі є центром відродження українського народу та сприяє удосконаленню навчально-виховного процесу в школі, формує у дітей розуміння нерозривного зв'язку з минулим, сучасним та майбутнім.

Музей формує ціннісний світ людини через призму культури і сприйняття інших народів, саме завдяки цьому і формується національна самосвідомість.

РОЗДІЛ III. МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ КРАЄЗНАВЧОГО МАТЕРІАЛУ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ ТА В ПОЗАУРОЧНИЙ ЧАС

Традиційна культура завжди була і залишиться невід'ємною частиною нашої країни. Саме і ній криється таємничість нашої історії, всі традиції, звичаї, культура і виховання, які формувалися довгі століття. З кожних роком, століттям, тисячоліттям всі знання, духовні цінності передавалися у спадок нащадкам і завдяки цьому сформувалась наша нація.

У наш час досить пріоритетним стало вивчення історії рідного краю, більша увага акцентується на вивченні звичаїв і традицій, тому особливо важливим є викликати у дітей інтерес до вивчення народознавчого матеріалу. Це дасть змогу розвивати у дітей відчуття патріотизму, інтерес до вивчення історії України, гордість за свою батьківщину.

Вивчаючи історію рідного краю ми акцентуємо увагу учнів на фактах і явищах навколишньої дійсності, допомагає сформувати оцінку та уявлення, в ході яких закладаються знання про навколишній світ.

Використання народознавчого матеріалу в навчальному процесі є надзвичайно важливим. Школярів потрібно навчити не тільки слухати, але і бачити та пізнавати навколишній світ на прикладі реальних предметів та явищ. Використання елементів народознавства під час проведення уроків розвиватиме у дітей цікавість та емоційний зв'язок між ними та рідним краєм, його історією, культурою, традиціями.

Показовою у цьому плані є діяльність Липовицького ліцею Спаської сільської ради, при якому діє зразковий етнографічний музей, гурток МАН, влаштовуються вечорниці та майстер-класи. Ліцей розробив і оприлюднив «Модель виховної системи школи», яка базується на краєзнавчих і народознавчих матеріалах. Вчителі ліцею і директор В.М. Андрейків активно впроваджують народознавчі та краєзнавчі матеріали у навчальний процес [97] (див. Додаток В).

У педагогічній науці як принцип навчання і сукупність засобів розглядають наочність. Вперше у своїх працях принцип наочності виділив Я. Коменський: «...усе, що тільки можна уявити для сприйняття чуттями, а саме: видиме – для сприйняття зором, почуте – слухом. Якщо які – небудь предмети одразу можна сприймати декількома чуттями, нехай вони вони одразу сприймаються декількома чуттями» [58, с.164].

I. Песталоцці взагалі вважав що без застосування наочності неможливо досягти правильних уявлень про навколишній світ і ефективно розвивати уявлення і мислення про навколишній світ.

При вивченні народознавчого матеріалу варто дотримуватись вимог які у своїх працях описав дослідник В. Юрович:

- при процесі вибору матеріалу слід дотримуватись критеріїв значущості для учнів, визначити цінність і емоційну насиченість;
- використовуючи народознавчий матеріал тільки в цілеспрямованих і систематичних цілях;
- варто опиратися і враховувати вікові особливості учнів і опиратися на можливості учнів у процесі навчання[91].

Наочність – це властивість людини, що зображає ступінь доступності та зрозумілості об'єктів. Він виникає не сам по собі, а в результаті дослідження і розкриває пізнавальні можливості людини. Уявлення істотно відрізняється від сприйняття. Уявлення є більш багатшим за сприйняття, але в різних людей воно по іншому виражаються, в когось більш яскравіші, а когось більш наповнені змістом. Все це відбувається за рахунок знань, вмінь і навичок людини, а також наочних способів сприйняття [58, с.163].

Серед всіх видів наочності найбільше виділяють графічну та умовно-графічну наочність. Графіка – це умовно накреслені знаки чи букви. До групи умовно-графічних наочностей можна віднести схеми, креслення, моделі.

Досліджуючи науковців можна дійти до такої думки: їхні наукові дослідження щодо використання схем у навчально-виховному процесі сприяє

здобуттю більшого об'єму інформації, формує знання і навички у структуруванні навчального процесу [58, с.164].

Враховуючи наведені критерії методика проведення уроку (факультативу) буде ефективною під час навчального процесу. Матеріал який обирає вчитель в першу чергу має бути доступний для учнів, не важкий, не обтяжений деталями і великою кількістю роздаткового матеріалу. Врешті-решт матеріал має бути емоційним, так він набагато краще запам'ятається і урок (факультатив) набуде яскравого забарвлення [63, с.70].

На розвитку емоційного і пізнавального співвідношення у своїх працях звертав увагу В. Сухомлинський, який вважав що емоційне забарвлення надає більш яснішу думку і покращує процес запам'ятовування. «Думка учня початкових класів невід'ємна від почуттів і переживань. Емоційна насиченість процесу навчання, особливо сприймання навколишнього світу, – це вимога, що висувається законами дитячого мислення» [13, с. 198].

При збиранні матеріалу важливо також залучити учнів. Цим можна донести учням значущість і підкреслити їхню важливість у зборі інформації.

При зборі матеріалу найбільшу увагу варто зосередити на вивченні рідного краю, зробити акцент на особливостях і цінностях, які не притаманні іншим територіям. Врахування особливостей школярів дає можливість вибрати матеріал, який цікавий кожному учню, а все що не пов'язане з темою уроку використати на позакласних заходах. Завдяки детальному пізнанню методики можна підвищити ефективність засвоєння матеріалу в учнів [12, с. 9].

Цілеспрямованість – є однією із складових аспектів підготовки до уроку. Сама основа народознавчого матеріалу закладена саме в цілеспрямованості. Основна мета належить підпорядкування народознавчого матеріалу до теми уроку: навчальна, розвивальна і виховна. Народознавчий матеріал можна також використовувати для підсилення основної проблематики. Його можна використовувати для актуалізації опорних знань і

перевірки пройденого матеріалу; розвитку самостійності; закріплення матеріалу [38, с.138].

Ефективністю процесу навчання також слугує систематичність, яка дає змогу регулярно використовувати народознавчий матеріал на уроках. Використовувати різні відомості потрібно тільки перед опрацюванням, щоб впевнитися чи вони не уривчасті, вони мають бути чітко структуровані і впорядковані в логічну впорядковану систему – зазначає С. Волкова [36, с. 133]. Тому, перед початком навчального семестру вчитель має чітко визначити обсяг знань, який мають вивчити школярі.

Пріоритетом у народознавстві виступає така функція – як прищеплення в школярів любові до рідного краю, до традицій, екологічного ставлення до природи. Що стосується розвивальної функції, то можна стверджувати що вона надає дітям розвитку психічного здоров'я і процесів мовлення [12, с. 69].

Розповідаючи на уроці матеріал потрібно враховувати вікові особливості учнів. Для молодших класів (5-7 класи) матеріал шукає і приносить на урок сам вчитель. Для 8-9 класів вчитель шукає матеріал сам, але кожен учень отримує додаткове завдання, яке про розгляді матеріалу має бути розглянуте. А вже в старших класах вчитель тільки скеровує учнів до пошуку даного матеріалу. Тим самим показує свою довіру до учнів. Для школярів найкращим джерелом слугуватимуть тематичні альбоми які саме і будуть опорою. Згідно із думкою В. Сухомлинського такі завдання допомагають у розвитку активності, рішучості і самостійності учнів. Саме такі завдання розвивають глибокий інтерес до вивчення історії рідного села [12, с. 168].

Саме тому при обранні матеріалу потрібно вибирати предмети, які чітко пов'язані з матеріалом. Цим самим ми зможемо вдосконалити наочно-образну пам'ять, особливо це стосується дітей молодшого віку. Перед тим, як вибирати матеріал, вчитель повинен обов'язково виділити поняття і уявлення, які точно мають бути висвітлені [64. с. 9].

Після опрацювання конкретного матеріалу вчитель повинен користуватись певними прийомами при викладі народознавчого матеріалу[50; 57; 59;];

- як вже зазначалось, відбір матеріалу потрібно вибирати враховуючи вік, психологічні можливості учнів, аналізувати, порівнювати, співставляти і робити власні висновки.

- матеріал треба вибирати такий, який буде розвивати в учнів елементарні вміння і знання, що будуть спрямовані на вивчення природи і історії рідного краю. Показати зв'язок людини і природи як невід'ємну частину людського життя.

- також потрібно враховувати те, що народознавчий матеріал на уроках може слугувати тільки як допоміжний у вивченні основного.

За словами Стельмаховича існує дуже багато методів, які пройшли перевірку і є допоміжними при вивченні народознавчого матеріалу і це допомагає вчителю під час навчального процесу[88, с. 7]. Цими методами можуть слугувати ілюстрації, брошури, фотоальбоми, змагання і заохочення. Після вибору теми, вчитель повинен вибрати місце і час проведення уроку. Аналіз літератури [41;39;21], допоміг зрозуміти, що народознавчий матеріал можна використовувати на різних етапах уроку не тільки історії, а й біології, географії і навіть суспільствознавчих дисциплін.

Найчастіше основний виклад матеріалу можна підкреслити наочними матеріалами, це підсилить інтерес до вивчення. Наочний матеріал можна використати для закріплення знань, або її актуалізації [48, с. 96].

Для перевірки домашнього завдання наочний матеріал допоможе розвинути пізнавальну діяльність, а не тільки контрольну.

На думку багатьох педагогів, фольклор необхідно використовувати на уроках, варто розповісти про легенди, обереги, які виробляли з рослин, які рослини були найбільш поширені, якому одягу надавали перевагу бойки. Найбільш поширеними в той час були калина, яка описується майже у кожному творі письменників. Вербка була зображена у творах як зігнута над

ставком. Саме такі, здавалося б, дрібнички вчать дітей любити свій рідний край [48, с. 88].

Більшість уявлень про рослини що ростуть на Бойківщині, читаються як і загальноукраїнському, так і в загальнослов'янському контексті. До загального масиву належить добре відомі дослідникам легенди християнського походження про низку рослин. В більшості в різних регіонах України можна почути однакові версії щодо бузини, осики, сосни, верби тощо.

Відомі вони і населенню підгір'я і гір. Щодо їх автентичності, ще Федір Вовк зазначав: «хоча багато пов'язаних з рослинами вірувань мають в Україні безперечно пізній характер, однак вони дуже часто запозичені з заходу» [52, с. 590].

Традиційні культура Бойківщини найбільше асоціюється із калиною, яка зображена як символ любові, чогось сокровенного і близького до серця. На Бойківщині за словами очевидців «Калина є символом мудрості і жіночої краси». Колись, навіть коровай на весіллі обвінчували калиною, для добробуту в сім'ї. Також калина залишається пам'яттю про всі героїчні вчинки нашого народу, саме тому здебільшого на могилах садять калину, щоб показати їхній героїзм і мужність [47, с. 28].

Також у багатьох джерелах згадується верба, дуб, тополя. Дуб символізує мужність чоловіка, а тополя порівнюється із жіночою стрункістю. Тополя вважалась символ невинності і жіночності. На Бойківщині тополю завжди саджали після народження в сім'ї донечки. Її саджали для оберегу від малого росту і незграбності дитини [91, с. 35].

Не всі відвари готували на воді, були зафіксовані і випадки готування на молоці, або ж горілці. Якщо це були відвари з горілки, то до них, переважно, додавали корені або ж просто свіжі рослини [6]. Рослини, які були зібрані прикрашали подвір'я, втикали у ворота, кидали на долівку в хаті, чіпляли біля дверей та вікон: «застелем по дворі, по подлозі. І в хаті, і всюди» [2].

Способи лікування у бойків були надзвичайно різноманітними. У раціоні використання були квіти, трави, і сік із свіжих рослин, спиртові відвари, мазі, порошки. Але все-таки найбільшою популярністю користуватися відвари, які в більшості створювалися із кореня або кори. Дозування досить умовне: «1-2 ложки висушеної, подрібненої рослини (або суміші кількох складників) на склянку (чи дві) окропу»; «велика жменя на 0,5 (чи 1) л води» та ін. Тривалість кипіння залежала від того, яку частину рослини використовували. Якщо квіти чи траву – 5-10 хв («аби кілька раз скипіло», «аби трохи покипіло»), корінь або кору – до 20-30 хв, як правило, до зменшення об'єму рідини на третину чи половину. Вживали ліки тричі на день, і у переважній більшості випадків перед їжею, приймаючи по столовій ложці, півсклянки, склянці – залежно від ліку [96].

Ще однією важливою рослиною, яка найкраще символізує нашу країну, були чорнобривці. Саме вони були згадкою про рідний дім і родину.

В народній медицині галузь народної культури стоїть на зламі двох наук — медицини і етнографії. Але якщо у біологічному циклі в більшості цікавлять тільки лікарські засоби, які є найціннішими і найсуттєвішими в галузі медицини, то зацікавленість етнологів набагато ширша. Крім практичних завдань їх цікавлять також традиційно-побутова культура, і якій і відображається народ, його світогляд та великий життєвий досвід [96].

З лікарськими рослинами існує дуже багато повір'їв. Люди вірили, що для збору конкретних рослин є певний час і день. На Бойківщині багато рослин і їх відварів готували саме на свято Івана Купала (7 липня). Вважалося що в цей день рослини набувають надзвичайно корисних властивостей.

На початку XIX-XXст. лікувались народними засобами і відбувалось це все суто в сімейному колі. І чим був старший житель, тим досвідченіший. Користувались переважно народними засобами, які завжди були під рукою – біля хати, на городі, в полі або ж просто в домашньому господарстві (технічні культури, городні, дикорослинні, садові та інші трави).

На Святвечір особливе значення відводилося так званому «дідуху» - це

житній або вівсяний сніп. Його використовували для того щоб взяти вроку. Для цього дев'ять стеблинок із дідуха запалювали і кидали у воду, це було зафіксовано у с. Пороги Богородчанського району [59, с. 123].

Зафіксовано такі розповіді про квітку папороті: «і вночі отако йшли в ліси і токо я не знаю, чи хтось лякавсі, чи не лякавсі, але ходили в лес дивитисі у двадцятій годині ночі» [4]; «Ходили дивитисі чи папороть, де цвите. Та казали, хто найде, то щісливим дуже буде. То у нас же ж ніхто не найшовніколи його» [3].

Частина респондентів відзначила, що зелені рослини лежали довго, допоки не засохнуть: «Воно там в мене довго лежало, пока не посохло», «Воно десь лежало, десь тако, цілий тиждень, а може й більше» [1; 2; 5].

Також у багатьох легендах, казках згадується багато історичних персонажів, вони зображені як герої які завжди виступають як міфічні персонажі, які є хоробрими і відважними.

Народознавчий матеріал можна використовувати не тільки на уроках історії, а й на факультативах. Для молодших класів найкращим факультативом буде слугувати розповідь про себе, на тему: «Хто ти? Звідки ти? З якого роду?». На такому факультативі можна набагато більше дізнатись один про одного, і для самого себе розділити свій родовід і дізнатись про своє минуле покоління [27, с.323].

Можна зібрати прислів'я у формі гри. Після виконання завдання пояснити їхнє значення для кожного з учнів.

Дерево міцне корінням	Гуляй сміло
Гуртом можна й	Вік учись
Вік живи -	А незгода руйнує
Зробив діло -	Людина - родом в народом
Дружба та багатство -	Море загатити
Згода будує	Найбільше багатство

Серед методичних рекомендацій визначними є методичні схеми, екскурсії до краєзнавчого музею, розповіді екскурсовода, зустрічі з ветеранами війни. Для організації вчителем факультативу існують такі рекомендації:

- Розповідь про першу згадку про село (місто).
- як починалась забудова міста ?
- звідки з'явилися перші заселення і чим вони займалися?
- як зростало населення?
- якими були умови життя, який був склад населення?
- як називалися перші вулиці?
- як формувалась архітектура села?
- які визначні особливості проживали в той час?

Перед початком даного заняття, дітям варто задати на домашнє завдання скласти розповідь, легенду, або знайти пісню чи вірш присвячений рідному краю [12, с.123].

Для закріплення вивченого може слугувати написання рефератів, де умовою буде різноманітність, збір матеріалу, його систематичність і захист.

На факультативах хорошим варіантом слугуватиме використання народного календаря, який пов'язаний з історією і культурою. За ствердженнями О. Біди всі звичаї, обряди, традиції пов'язані між собою одними датами і не від'ємною частиною пам'яті і природи. Календар показує дітям традиції які колись святкували наші предки[27, с. 321].

Для факультативу важливим об'єктом минулого може слугувати історія підприємства, де відбувався процес колективізації або створення якогось фермерства. Будь-який вид краєзнавчої роботи є вбільшості виховною роботою. У даному процесі вивчення матеріалу учні отримують великий досвід сприйняття інформації у всіх її проявах.

За допомогою календаря учні зможуть краще пізнати свій народ, формувати любов до минулого, до народної праці. Саме завдяки народному

календарю ми можемо дізнатись дати посіву сільськогосподарських культур [88, с. 5].

Вивчаючи педагогічну літературу [9; 13; 18; 19] можна виділити загальні вимоги для підготовки народознавчого уроку в школі:

- підібраний матеріал має відповідати віковим особливостям учнів і бути підданий дидактичній обробці;
- матеріал потрібно підбирати відповідно до рівня підготовки учнів, відомості мають давати учням елементарні природничі знання, розрізняти вияви живої і неживої природи, визначати правила поведінки між людьми і у природі;
- для молодших школярів варто підбирати матеріал відповідно до їхнього рівня розуміння, вміння порівнювати і робити висновки;
- народні знання мають встановлюватись між емоційним й інтелектуальним розвитком дітей;
- народознавчих матеріал має слугувати як способом досягнення цілі, і допомагати вивченню повноцінного матеріалу.

Звичаї народу дозволяють нам не тільки дізнатися про особливості народу і їхнього життя, а й охоплюють всі галузі громадського і суспільного життя [32, с. 493].

Саме через пізнання народного календаря у дітей формується уявлення про рідний край, про культуру, про звичаї пов'язані з землею. І визначить основні дати посіву сільськогосподарських рослин.

З приходом весни завжди оновлювалась природа, починались нові посіви, оранка, догляд, збирання врожаю та підготовки до зими, саме в цей період і відображаються всі календарні свята що супроводжуються обрядовістю.

Щоб більше зацікавити дітей можна використати «Щоденник спостереження», в якому діти будуть фіксувати прикмети і повір'я для кожної пори року.

Дата	Народні прикмети, які повторювали старші люди	Прогноз погоди на цей день	Яка погода була насправді в цей день
------	---	----------------------------	--------------------------------------

Таке завдання розвине у дітей спостережливість і винахідливість. Завдяки йому діти зможуть співставити спогоди людей, і чи дійсно це було правдиво [13, с. 78].

Завдяки народним прикметам вчитель переконує учнів у цілісності природи, у нерозривному зв'язку між людиною і природою. Величезна кількість прикмет здобувалась на спостереженнях та фізичними змінами в атмосфері.

Використання саме народного календаря дає змогу краще зрозуміти прив'язаність людини і природи, уявити їхнє цілісне створення. Саме календар об'єднав ритм людини, суспільства і природи, а також утворив рівновагу всього цілого між ними.

За ствердженнями О.Біди [27] всі традиції та обряди пов'язані з народним календарем, і важливим є донести учням що календар побудований на святах, які об'єднані певною кількістю обрядів яких ми дотримуємось. В даному контексті йдеться про донесення дітям важливості традиційної культури. Календар знайомить учнів із основними посівами і саджанням овочевих культур зі збереженням навколишнього середовища, а також святами які вшановували наші предки [87, с. 49].

Також невід'ємною частиною запам'ятовування учнів будуть слугувати – казки. Яка додає цікавості не тільки дітям, а й дорослим. Казка відрізняється від багатьох інших джерел своєю фантастичністю, уявою та мріями дітей. Даний спосіб варто використовувати у початковій школі, але може і слугувати як навчально-виховна робота і в старших класах. У основу казки можна закласти мораль, етикету найважливіше – взаємини між людиною та природою. Казки відрізняються своєю великою мальовничістю, простотою і дохідливістю, емоційним розгортанням сюжету та прекрасною

барвистою мовою. Саме тому і часто можна побачити саме використання казок у навчально-методичній роботі [89, с. 21].

Ознаки, якими має керуватись вчитель, вибираючи казку для учнів:

- фантазія – особливо дітям буде імпонувати щось незвичне та нестандартне (розповіді тварин на людській мові).
- обов'язково важлива присутність у казці головних героїв, приблизний вік який буде характерний для школярів, вчинки героїв і їхні дії в сюжеті.
- виклад матеріалу в казці має бути стислим, але доступним, і відповідати психології учням [89, с.22].

Таким чином, казки у навчальному процесі учнів будуть відіграти неабияку роль. Завдяки їм діти зможуть краще розвивати свою уяву, мислення і пам'ять, які допоможуть краще зрозуміти виклад нового матеріалу.

Ще одним хорошим способом донесення матеріалу слугуватимуть – загадки. Саме за допомогою них можна розбудити ще більший інтерес і азарт до вивчення народознавства. Відгадуючи загадки учні можуть співставляти та порівнювати різні об'єкти і явища. Такий народознавчий матеріал найкраще слугуватиме для проведення факультативу або для закріплення матеріалу. Іноді загадки можуть мати декілька значень, тому відгадування потребує від учнів не тільки кількості знань, а й кмітливості і спостережливості [20, с. 7].

У загадках широко розповсюджується метафора, алегорія і порівняння. Іноколи предмети або явища можуть мати схожу назву, але мати зовсім різні тлумачення. Загадки є хорошим проявом кмітливості учнів, оцінкою їх знань, спостережливості та допитливості [9, с. 87].

Корисними на уроках історії будуть загадки, які пов'язані з сільськогосподарським інвентарем та побутом: сівба, косовиця, ткацтво, молотьба та інші.

«Брат брата січе, біла корова тече» (жорна у млині);

«Не пташка, а з крилами» (Млин - вітряк);

«Залізний ніс, дерев'яний хвіст» (сокира);

«Зуби мають, а їсти не просять» (граблі).

Показовими для теми про «Освітній прогрес в давнину», «Розвиток писемності» можуть бути загадки:

«Добрий бачить, а сліпий» (неписьменний)

«Мовчить, а розум навчить» (книга)

Сучасний дослідник І. Березовський підкреслює важливість загадок для розвитку дитячої кмітливості та запевняє у їхній безпосередній участі на уроках для формування індивідуальних особливостей кожного учня.

Ще одним важливим елементом покращення ефективності проведення факультативу є фольклор, який оспівувався майже на всі великі календарні свята.

До українського фольклору найчастіше відносять приворотні зілля. За допомогою таких рослин як васильки і любисток можна було причарувати на любов. Для більшого ефекту дівчата варили зілля із любистка і при нагоді давали випити парубку [18, кн.3].

На Бойківщині згадується ще така приворотна рослина як тоя (аконіт):

Ой вийду я на царинку, на царинці стою,

Є у мене за пойисом голубенька тоя.

А я тою ж розполочу, тай дам чи напити,

Кого схочу – розволочу, тай буду любити! [18 кн.3, с.144].

Всі зілля, які вважають «приворотними», отруйні. Це можна побачити у баладі «Ой не ходи Грицю, тай на вечорниці»:

У неділю рано зіллячко копала,

А у понеділок пополокала.

Прийшов вівторок – зіллячко зварила,

А в середу рано Гриця отруїла.

Рецепт приготування цьогозілля описується і в тексті «Дівчина хлопця вчарувала»[9,с. 242 – 255],в баладі «Розмай –зілля» [18, с. 600].

На зелені свята, бойки вірили що існують такі собі «лісні» - жіночі демонологічні персонажі.

Тиждень по Трійці «лісні» нібитотанцювали і виспівували:

Не мий ногу ногою, не пий воду рукою!

Йик би не лук – чисник и не одолин з'їльи,

Мати би сина на сьвіт не вплодила! [18, кн.5,с.199].

Навіть у своїй творчості описував тополю і сам Тарас Григорович Шевченко у своїй баладі «Тополя». У першій половині ХІХ століття існував з звичай на Зелені свята «водити тополю».

Тополя зображала молоду дівчину яка була вбрана в стрічки і квіти. Водили її по селі і виспівували пісні:

Стояла тополя

Край чистого поля.

Стій, тополенько,

Стій, не розвивайсь,

Буйному вітроньку

Не піддавайсь [18, кн.3, с. 231]

Надзвичайно особливістю у бойків відзначався Великдень, у другій половині дня, бойки збирались біля церкви: молодь — на гаївки, діти гралися писанками, жінки за цим всім спостерігали, а кожен чоловік чи хлопчик дзвонив у церковну дзвіницю, для того щоб льон уродив довгий як мотуз дзвона. Дзвонили на протязі трьох днів безперервно [63, с.70]. Після Великодня завжди садили картоплю, вважали що тоді вона виросте така велика, як паска, а ще старалися до Великодня посадити всі городні рослини [7, с. 11].

На Богородчанщині в кінці ХІХ ст. до церкви завжди приносили величезну кількість яблук і груш. Після служби в церкві,

жителі обмінюватись освяченими плодами, також плоди приносили бідним і жебракам, це розцінювалось як жертва померлим родичам [79, с. 98]. Робилось це тому, що в похоронній обрядовості бідняки вважалися посланцями з того світу, тому їм приносили такі жертви [28, с. 114].

Використання у навчальному процесі народних прикмет дає змогу школярам зрозуміти взаємозалежність між явищами у природі та їх зв'язок з народними традиціями.

При вивченні теми про первісних людей цікавим буде застосування виразів та народних прикмет про природу, щоб показати школярам як пов'язані природні явища з розвитком людства [38, с. 138].

Обряди у календарних святах є невід'ємною частиною бойківського колориту. За допомогою них можна було забезпечити здоров'я людині, вберегти оселю від нечисті, сприяти хорошему врожаю і звичайно ж добробуту в сім'ї.

У звичаях календарного циклу на Бойківщині найбільше використовуються рослини, які можна назвати «ритуальними», оскільки без свята були б взагалі неможливими: вербові гілки на Вербну неділю; соснова гілочка на Водохреща; осика, верба, сосна, береза на Івана Купала; клен, липа, береза та ін. на Зелені свята (Трійцю); мак-видюк, рута, та інші садові й лугові трави на Маковія, лікарські трави, тою та ін. на Пречисту. Даний регіон передусім відзначається специфікою освячення різноманітних трав, в тому числі і лікарських на Першу Пречисту. Можна стверджувати що жителі дотримуються дохристиянського (язичницького) культу щодо рослин і свідчать про велику кількість різних трав та дерев у житті наших предків.

Особливо важливими були обереги які створювались з рослин. На Бойківщині жодне весілля не обійшлося без барвінку і калини, барвінком прикрашали вінок молодій, а калину використовували як прикрасу для короваю.

Згадуються рослини не тільки в господарській діяльності. Великим колоритом відзначається український фольклор, де саме рослини

зустрічаються дуже часто. Рослинна символіка згадується майже у всіх жанрах усної словесної творчості.

Щодо міфологічного уявлення то викопуючи рослину кидали навколо неї гроші, танцювали танці. Вони вірили – все, що робить той, хто копає рослину, буде робити й той хто вип'є це зілля: «Матриган (беладонну) абиє намочьнев в горілці, двадцять добів аби вин постоев, та й після того натирати. Єк копаєш матриган, то шо робиш, копаючи, так та людина, яка би виєпиела, так само должна робиети» [54, с. 592].

Початок літнього циклу часто пов'язують із Зеленими святами (Трійця) і святом Івана Купала. На Бойківщині на Зелені свята відбувалось замаювання литтям: ясеня, ліщини, клена. Замаювали всі поля, городи, оселі. Вважали що це перешкодить стихійним лихам. Щоб охороняти ниву від грози, на Бойківщині, як і Гуцульщині, проводили ритуал: на Зелені свята поля замаювали гілками явора або ліщини, а вже на Івана Купала – гілочками липи і польовими квітами, а льон, капусту, коноплі маїли гілками верби або осики [31, с. 109].

Ефективність трав допомагає у боротьбі не тільки з природними стихіями, але й визначає й інші прагматичні функції:

– лікувальна – допомагає вилікувати різні захворювання як і в людей, так і в худоби;

– апотропеїчна – вважається оберегом у боротьбі з нечистою силою [32, с.498];

Варто сказати, що ці заборони були в якійсь мірі зародженні через християнську основу, бо у церковному календарі цього посту потрібно було дотримуватись строго [32, с. 498].

Саме завдяки використанню вище сказаної інформації, діти починають мислити і уявляти. А саме це допомагає розвивати пізнавальні можливості учнів. Розвивається і навчальна, і виховна мета, а це викликає більшу зацікавленість учнів ніж просто перечитування книжки.

Також, як ми знаємо український народ дуже працьовитий, саме до цього можна було б нав'язана тема для факультативу про працелюбність та лінощі.

Завдання: з'єднати частини прислів'я і пояснити в чому тут сенс.

Тяжко тому жити,	За велике безділля
Бджола мала,	А й та працює
Під лежачий камінь	Хто не хоче робити
Маленька праця краща	Вода не тече
Більше діла	Хто не хоче робити

Окрім застосування теоретичного матеріалу можна зробити такий спосіб і в практичній (активній) формі. Можна проводити туристичні походи, ночівлі в палатках. Але наперед потрібно врахувати кожен крок, дослідити територію, навколишнє середовище, рослинний світ і цим самим розвинути ще більшу зацікавленість у школярів.

Сучасна якісна шкільна освіта не можлива без дослідницької діяльності учнів. Під час дослідницької діяльності ставляться такі цілі: формування наукових поглядів, ознайомлення учнів, які будуть працювати разом, участь в олімпіадах, конференціях, конкурсах, що проводяться у межах школи чи району, створення заходів які були б націлені на дослідницьку діяльність. Важливим аспектом у вивченні історичних досліджень є практика з історії. Вона дозволяє учням самостійно аналізувати і шукати інформацію, дозволяє з великого потоку інформації виділяти найголовніше, критично оцінювати події, аргументувати особисті погляди [64, с. 11].

Таку дослідницьку роботу також можна використовувати і в позаурочний час, але з дотриманням певних етапів

- 1) Актуалізації проблеми;
- 2) Визначення сфери дослідження;
- 3) Вибір теми дослідження;
- 4) Визначення послідовності проведення дослідження;
- 5) Аналіз і узагальнення проблеми;
- 6) Підготовка презентації [64, с. 12].

Під час такого дослідження учнів мають право використовувати свій матеріал на різних конкурсах, виставах чи конференціях.

Учням, чії роботи виявляться найцікавішими, дозволяється виносити інформацію і брати участь навіть у конкурсах учнівських Малих академій.

Для школярів використання народознавчого матеріалу є дуже важливим. Він допомагає учням не тільки слухати, а й бачити навколишній світ, пізнавати його і додавати уявлення. Тому використовуючи народознавчий матеріал ми зможемо розвинути зацікавленість, емоційний зв'язок із навколишнім світом, його культурою і традиціями [67, с. 134].

Саме народним духом повинні бути охоплені усі предмети, а особливо історія і виховні заходи. Тільки таким способом педагоги зможуть формування достойне і гідне майбутнє покоління.

Використовуючи елементи народознавства, забезпечується всебічне і глибоке засвоєння учнями історичного шляху свого народу. Розкриваючи народознавчу теми, ми розвиваємо у дітей інтерес до природи, історії та культури, ми дізнаємось сутність природничих умов які допоможуть у використанні народознавчого матеріалу.

Говорячи про гуманістичні ідеї, то варто відзначити, що головною метою навчально виховання учнів є виховання національної свідомості, духовності та культури що визначається у всіх сферах розвитку особистості.

За словами Ушинського, який вивчав навчально-педагогічні засади з краєзнавства, у дітей так виокремлювався «інстинкт місцевості». Саме

вивчення історії рідного краю мало вивести дитину з своїх околиць до невідомих країн [13, с. 422].

Плануючи роботу у старших класах (10-11 класах), варто орієнтуватись на логічне мислення учнів, їхні вміння і здатність працювати самостійно. Пріоритетними темами будуть виступати ті, яку мають великий обсяг матеріалу і є важливими для формування громадянина України. Зокрема у 10 класі такою темою може слугувати «Українська революція і боротьба за збереження державної незалежної України 1917-1918рр.».

Завдяки цій темі можна використати такі питання:

1. Початок української революції.
2. Центральна Рада та її суспільно-політична діяльність (1917).
3. Проголошення Незалежної України.
4. ЗУНР.
5. Держава Павла Скоропадського.
6. Діяльність Директорії.
7. Проголошення соборності.
8. Історичне значення Української революції.
9. Видатні діячі та герої української революції [64, с. 8].

Під час вивчення уроків, найголовнішим завданням є сформувати у дітей поняття про загальнолюдські та національні цінності. Використовуючи у поєднанні терміни пов'язані із темою ми маємо можливість формувати цивілізаційний підхід учнів на історію та суспільство.

Ідеї національно виховання у нинішній школі найкраще вписуються у навчальну і позакласну методику навчання, а саме у життєдіяльність і організацію школярів до процесу навчання. Цей напрям формує у дітей знання про рідний край, про розбудову нашої Української держави, взаємодію людей між собою, виховання гуманної і відповідальної особистості[84, с. 147].

Розповідаючи дітям про свята і обряди, ми ознайомимо дітей з особливостями нашого регіону, про дотримання певних традицій, які

притаманні бойкам з давніх давен. Активність учнів можна викликати поставивши їм навіть елементарні питання: «Скарби бабусиної скрині», «Як у вас в родині святкують Святвечір?» та багато ін.

Народознавчий матеріал у навчально-виховному процесі формує в учнів загальнолюдські цінності, вивчення досвіду, який передавався з покоління в покоління і дозволяє залучати учнів до збирання матеріалів народної спадщини свого народу.

Більшого дослідження потребує роль рослин у святково-обрядовому житті й побуті бойків. Адже територія, яку освоїв етнос, визначає не лише спосіб господарювання, але й матеріальну культуру, світогляд і характер даного регіону.

Проведення педагогічної практики доводить, що збудувати справді національну школу можна тільки вивчаючи і зосереджуючись тільки на українському народознавстві, яке в собі включає найважливіше: традиції, культуру і звичаї рідного народу.

Велику допомогу у ефективності навчання надають різного роду таблиці та схеми. У них можна вмістити найважливіше: дати, події, факти, історичні поняття і відштовхуватись від основних знань.

Робота зі схемами можна використовувати в таких формах:

- відтворення вчителем основного змісту у вигляді таблиць і схем
- нанесення основного матеріалу в зошит, графічне оформлення.
- виведення схем і таблиць на екран за допомогою технічних засобів
- організація самостійної роботи учнів у процесі уроку [64, с. 11].

Найбільше важливими факторами, що сприяють вихованню патріотизму є відповідальність за природу. Людина прив'язана до рідного дому, школи, вулиці, міста чи села, саме тому як кожен залежить від природи. Так дитина здобуває свій перший патріотичний шлях. Вона звекає до середовища, побуту, традицій і звичаїв в яких виріс і народився. Саме тому, навчальний матеріал має можливість використовувати різного роду навчальні курси. Використання дидактичного процесу дозволить вчителю

експериментувати і використовувати різні нестандартні форми уроків: екскурсію, кіноподорож, урок-дослідження, відео урок [64].

Таким чином, можна зробити висновок, що систематичне і цілеспрямоване використання народознавчого матеріалу на уроках, а також у позакласній роботі, сприяє розвитку і вдосконаленню учнів, розвитку їхніх вмінь, навичок і знань. Сприяє зацікавленості учнів та позитивній навчальній мотивації, допомагає зосередитись на фактах і явищах, шукати зв'язок між фактами та історичними процесами.

Залучення школярів до краєзнавчої роботи сформує ефективний зв'язок між програмним вивченням дисциплін і широким вивченням дослідження рідного краю. Пробудити інтерес до рідної землі, небайдужість до Батьківщини, патріотизм, а також виховання вміння активного впливання на навколишній світ – все це є ефективним досягненням краєзнавства.

Народознавчий підхід у навчально – виховному процесі сприяє формувати любов до своєї землі, до рідного краю і готовність захищати його. Він допомагає активно залучати учнів до пізнання та засвоєння спадщини своїх нащадків, адже дитина, яка не націлена на пізнання людства, не може розвиватися повноцінно.

РОЗДІЛ IV. КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ТЕМИ «ТРАДИЦІЙНА КУЛЬТУРА БОЙКІВЩИНИ ЯК СКЛАДОВА ЕТНОГРАФІЧНО-КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ В ШКОЛІ»

Новий етап у розвитку шкільної освіти пов'язаний саме із впровадженням компетентнісного підходу, який пов'язаний з організацією навчального процесу. Саме такий підхід вимагає професійної майстерності, сприяє формуванню ключових і предметних компетентностей.

Ключовими компетентностями слугують вміння спілкуватися рідною, державною та іноземними мовами, вміння вчитися, інформаційна, соціальна, громадянська, загально-культурна, здоров'язберігаюча, підприємницька. А до предметних (галузевих) відносять – комунікативну, мистецьку, міжпредметну, інформаційну, математичну, історичну і здоров'язберігаючу.

Пріоритетним в школах в останні роки стало вивчення дітьми традицій, звичаїв, культури рідного народу, тому особливо важливим є використання народознавчих матеріалів на уроках, перш за все історії України. Це допоможе виховати у учнів національну свідомість, гордість за свою батьківщину, родину та культуру.

Досліджуючи термін «компетентність» можна побачити, що українські вчені по-різному трактують це тлумачення. Але всі вони знаходяться на думці що, «це сукупність знань, вмінь і навичок необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використання інформації» [29, с. 64].

З точки зору знань дослідження сучасної педагогічної думки вчені розглядають такі поняття:

- достатнім для досягнення цілей і сфер спілкування є набір знань про нього, який використовується для розуміння інших людей та встановлення власного плану мовлення [91, с.34];

- здатність використовувати вербальні і невербальні методи спілкування, вміння спілкуватись у конкретних соціальних ситуаціях, бути ініціатором спілкування і орієнтуватись в ситуаціях [94, с. 124];

- володіти набором комунікативних стратегій, володіти навиками правил спілкування, використовувати сукупність вмінь і навичок міжкультурного спілкування. У використанні комунікативного спілкування потрібно включати культуру, мову і соціальні здібності [93];

- вміння спілкуватись вербально, невербально або мовчки, використовувати гуманістичні риси (симпатію, тактовність, щирість). Взаємодіяти з іншими людьми в соціальних умовах [8];

- включення розуміння психології, соціальних умов міжкультурного спілкування, процедура обізнаності і ефективності мовленнєвої поведінки, використання правил і знань мовної поведінки [53, с. 30];

Педагог К. Ушинський зазначав, що принцип наочності є головним при викладі матеріалу про свій рідний край, яке визначене багатьма дослідниками і поділяється на:

- досконале вивчення природи (рельєфу, клімату, ґрунтів, рослинності і тваринного світу) у їхній взаємодії, в природних процесах, у взаємодії з людьми;

- історичне минуле і заселення краю;

- життя людей, господарський розвиток, розвиток будівництва;

- творче життя людей, культурний і духовний розвиток [14, с.19-21].

Краєзнавча компетенція є перспективною у науці. Вона формує в учнів розвиток основних компетенцій які є невід'ємними у навчанні. Для кращого розуміння шкільного краєзнавства визначено її основні компетенції:

Інформаційна компетенція – це чудове володіння різними джерелами інформації (книги, джерела, підручники, карти, мережами інтернету), самостійно шукати інформацію, аналізувати, виділяти головне, правильно подавати матеріалів для інших; потрібно орієнтуватись у даній темі, виділяти основне і другорядне, володіти інформаційними навичками (комп'ютер,

телевізор, телефон, радіо, принтера, копіра. При викладі матеріалу використовувати інформаційні та мультимедійні технології [21].

Соціальні компетенції—володіння знаннями і досвідом у сімейному житті; виконувати роль громадянина, працівника, власника, покупця чи іншої особи; вміти виходити із сімейного конфлікту, побутової сфери; визначати свій вклад у навколишньому світі, в колективі чи державі; володіти етикетом у трудових чи цивільних стосунках з людьми.

Вивчення рідного краю пов'язане найбільше з активним використанням сучасних технологій [76, с.67]:

1) Перше місце посідає наочна компетенція, яка є найбільш використовувана серед всіх. Це уроки-презентації, підготовлені заздалегідь під час екскурсії власного краю.

2) Перевірка знань учнів за допомогою тестів чи усно.

Успішне проведення шкільного краєзнавства у всіх аспектах залежить від вчителя, який організовує даний урок, оскільки найкраще знає учнів, їхні інтереси і вміє зацікавити їх. Для посилення краєзнавчої роботи можна використати такі види завдання:

- Орієнтування на місцевість і проведення зйомки;
- Спостережні за об'єктами і їхніми змінами, спостереження за природою, звуками птахів, відлунням;
- Проведення пошуку інформації (самостійного) із використанням різних джерел;
- Визначення стану навколишнього середовища , і визначення оцінки діяльності людини і їхні наслідки.

Завдання краєзнавства є сформулювати в учнів уміння і навички, відіграти істотну роль у формуванні світогляду та культури школярів [70, с. 29].

Наявність у комунікативній компетентності з точки зору психології є складовою особистісної поведінки, яка включає всі здібності та вміння та психологію, включаючи здатність бути успішним в організованості

соціальної сфери. Завдяки цим даних вчені виокремили такі основні компоненти:

Таблиця 4.1.

Компонент	Зміст
Особистісний	Емоційний контакт, взаємодія між партнерами, соціальні здібності та особистісні характеристики
Мотиваційний	Основною є мета спілкування, потреба у взаємодії між партнерами і мотиви розвитку компетентностей
Поведінковий	Міжособистісна система взаємодії, суб'єктивний контроль комунікативної поведінки.
Когнітивний	В розумінні є уява і сприйняття, людські взаєностосунки і психологічні знання.

За концепцією О. Корніяки існують комунікативні, інтелектуальні та емоційні елементи, які дозволяють розвивати у дітей особисті здібності у ході розмови. Усі здібності формуються і утворюють в процесі навички, які дозволяють оволодіти комунікацією. Саме завдяки розвитку комунікацій учні краще сприймають матеріал і розвиваються в уяві, ці вміння обов'язково потрібно формувати протягом навчально періоду в школі [33].

О. Корніяка виділила наступні компоненти комунікативності

Таблиця 4.2

Сформована Здатність	Зміст
Соціально-перцептивна	Проявляється у моральних цінностях та рефлексії (самосвідомість, розуміння себе і свого внутрішнього стану і емоцій). Важливість моральних цінностей полягає у сприйманні

	образу інших людей. Розуміння її потреб, почуттів, повага до співрозмовника у ході бесіди.
Інтерактивна	Розрізняти моральні норми, модель поведінки, комунікативні ролі, психологічна адаптованість, вміння вирішувати конфлікти, здатність переконувати їх і вміння аргументувати власну думку.
Комунікативно-мовленнєва	Сприймання інформації, розуміння змісту і вміння висловити свої думки у письмовій і усній формі.

Зазначені структури щоразу піддаються критиці науковців і постійно зазнають змін. Таким чином, можна стверджувати, що комунікативні компоненти – це процес передачі інформації між людьми на основі партнерства.

Досліджуючи думки вчених, можна дійти висновку щодо складових комунікативної компетентності:

- вміння адаптуватися в різних колах спілкування, враховувати свій рівень знань та життєвий досвід;
- вміння орієнтуватись на себе і потенціал партнера, на ситуацію;
- передавання один одному досвіду, аналізувати його навички і вміння;
- здатність взаємодіяти з навколишнім середовищем, розуміння стану природи та міжособистісних стосунків у розумні себе та інших;
- готовність спілкуватись з людьми;
- вагові внутрішні ресурси які є необхідними для вдалого спілкування в міжособистісних ситуаціях [8, с. 34].

Таким чином, можна зробити висновок, що комунікативна компетентність включає в себе такі головні принципи: ставлення до оточення, його цінності, знання, вміння, стереотипи та мотивацію.

Аналізуючи конкретну літератури можна дійти висновку, що існують два типи завдань: творчість (продуктивна) та рутинна (репродуктивна). Репродуктивний тип передбачає взаємодію на основі стандартів.

Продуктивний тип є більш розповсюджений, оскільки включає в себе рольові ігри, стереотипи та поточні життєві ситуації. Також до уваги варто брати такі типи як: поведінкові, зовнішні, операційні техніки та спілкування з особистим значенням [75].

Важливу роль у формуванні комунікативної компетентності відіграє саме позакласна діяльність учнів. Вважають, що саме позакласна робота відповідає всім завданням і вимогам створення освітнього процесу, також охоплює систему виховання, навчання, розвитку та формування особистості школяра у вільний від урочної діяльності час.

Існують такі характеристики позаурочної роботи:

- позакласна робота не зазначена обов'язковими програмами, весь зміст мають рекомендований характер[14];
- під час позакласної роботи змінюються погляди учнів. Викладання замість безпосереднього замінюється на опосередковане і сприяє посиленню всіх видів діяльності учнів;
- найчастіше позакласна робота реалізується в якихось творчих заняттях, де діти об'єднані за інтересами. Позакласна робота зорієнтована на тому, щоб дати дітям вибір занять за власним бажанням [62, с.134];
- відсутнє оцінювання учнів, набування особистісного досвіду, формування вмінь, навичок і отримання нових знань; визначення між собою спільних інтересів до певної людської діяльності [41];
- дозволяє закріпити набуті навички і вміння у процесі навчання, розвивати здібності та соціальний інтерес [41, с. 45].
- розширює коло нових інтересів, додає досвіду для більшого розкриття й самовираження в майбутньому [29].

У шкільній практиці форми позакласної роботи проглядаються у двох аспектах: за способом проведення – конференції, бесіди, форуми, та за кількістю учасників – гурткові, масові, індивідуальні роботи. Важливим аспектом позакласної роботи є добір організаційних форм навчання. Саме тому у своїх працях І. Винниченко виділила два різних аспекти: форми

проведення та форми організації навчання. Вивчаючи літературу можна виділити основні класифікації позакласної роботи: фронтальна (масова), колективна та індивідуальна. Основні риси цих класифікацій зображені у таблиці 4.3.

Таблиця 4.3.

Форми організації	Характерні риси
Фронтальні	Орієнтована на велику кількість учасників. Заходи можуть мати як і навчальний (Олімпіади, шкільні предметні тижні), так і виховний (збори, лінійки, виставки, екскурсії) зміст.
Колективні	Об'єднують дітей за інтересами, працюють за певним планом, список учасників дуже рідко змінюється, чітко визначена дата і час проведення.
Індивідуальні	Кожен учасник може написати реферат, вести якісь спостереження у природі, займатися спортом, музичним чи образотворчим мистецтвом.

Робота в парах дозволяє зробити великий обсяг завдань за короткий період часу (обговорення, оформлення письмового документа, визначення поглядів до певної проблеми всіх учасників, пояснення, відеодемонстрація, формулювання висновків, оцінка один одного, відповіді на запитання вчителя).

Робота в парах під час факультативного заняття з історії вивчення рідного краю дає можливість охопити всіх учнів. Проведенні дослідження на території Бойківщини під час позакласної роботи дають можливість визначити недоліки і переваги:

1. Учні не завжди беруть участь у обговоренні поставлених питань, тому їхню увагу можна привернути дослідницькою діяльністю про історію

свого села. (Похід у шкільний музей, відвідання церкви св. Архистратига Михаїла у с. Бабче, де церква збереглась ще з 1805 року).

2. Тривале монотонне обговорення швидко втомлює дітей і викликає в них нудьгування. Щоб уникнути цього, варто використати різні рольові ігри, підключати до розповіді загадки та легенди.

3. Проводячи екскурсію до музею варто спочатку викликати в учнів мотивацію до походу (використати коробку-загадку, в якій можна помістити річ пов'язану із темою екскурсії (в даному випадку можна використати гілочку верби, яку освячують із давна-давен на Вербну неділю).

Щоб урізноманітнити розповідь і зробити її більш цікавішою можна використати роботу у малих групах (для пошуку знарядь праці, якими користувались наші предки, які рослини були найбільш поширені на Бойківщині).

Можна використати такі різновиди групових робіт:

1. «Діалог» суть полягає у пошуку спільного рішення. Команди ділиться на 3-6 робочих групи, отримують завдання і конкретний час. Всі учасники діляться інформацією між собою і доходять спільних рішень, які виносяться на загальне і цим самим отримують бал від учителя. Інформація повторюватись не повинна.

2. «Синтез думок» дуже схожий із попереднім варіантом групової роботи, але відмінність полягає у передаванні інформації іншим групам, а ті натомість мають заперечити і висловити свою думку.

3. «Пошук інформації». Даний метод використовується для «оживлення» неживого матеріалу. Відповіді можна знайти у конспектах, в Інтернеті, у записах музею.

4. «Коло ідей». Метою є вирішення суперечливих питань. Цей прийом використовується тоді, коли всім групам потрібно вирішити одне і те саме питання. Всі групи обговорюють питання по черзі і так по колу, поки не вичерпаються всі ідеї. Цим самим можна почути всіх учнів і надати слово

кожному, дане завдання можна використати як в усній, так і в письмовій формі на карточках [85].

Підсумовуючи дані методи групових робіт можна стверджувати, що вони можуть використовуватись при викладі даної теми. Але їхнє застосування має бути ретельно підготовлене, необхідно сформулювати в учнів поняттєво-категорійний апарат дослідження, враховуючи вікові особливості. Саме тоді їхня увага може переключатись на правила і вимоги до конкретних вправ.

Компетентнісний підхід завжди залежить від компетенцій керівника. Компетенція – це сукупність повноважень (прав, обов'язків), що визначені не тільки нормами права, а й нормами моралі.

Управлінські компетенції є складовими і невід'ємними у своєму існуванні. На таблиці 4.4. можемо ознайомитись із основним змістом управлінської компетенції.

Таблиця 4.4.

1. Загальнокультурна компетентність	Містить етичну, духовну, здоров'язберігаючу, екологічною компетенцію.
2. Загальнонаукова компетентність	Компетенція саморозвитку та самоосвіти, дослідницької, прогностичної, інтелектуально-творчої компетенції, продуктивної, реалізацію аналітичної компетенції та дискурсивної
3. Соціальна компетентність	Відноситься організаторська, кооперативна, життєва, стратегічна, етнопсихологічна, емоційно-вольова, соціокультурна компетенція.
4. Професійно-педагогічна компетентність	Реалізується через освітню, предметну, навчальну, творчу, функціональну та трудову компетенцію.
5. Інформаційно-	Базується на інформаційно-комунікативній,

правова	правовій, громадянській, етично-правовій та технологічній компетенції.
---------	--

Одним із особливих видів навчання є позакласні уроки та екскурсії. Екскурсія проводиться за межами класної кімнати і допомагає учням особисто ознайомитися із програмним матеріалом, це допомагає краще сприймати та самим робити спостереження різних об'єктів і явищ[17].

Під час підготовки до екскурсії вчитель визначає тему і мету (навчальну, розвивальну та виховну), виклад матеріалу, який має бути представлений і місце проведення. Потрібно визначити маршрут, місця зупинки та об'єкти спостереження.

У ході проведення вже самої екскурсії, потрібно провести вступну бесіду, в якій повідомляємо тему і мету екскурсії, її місце та з'ясовуємо їхню інформацію про даний об'єкт.

Потім йде огляд об'єктів, спостереження, самостійна робота учнів без шкоди для здоров'я та екології і підсумки екскурсії у вигляді малюнків, творів, зошитів спостережень.

Для кращого розуміння інформації наведемо приклади:

Метою екскурсії буде слугувати «Манявський водоспад». Основною метою буде формувати в учнів уявлення про природу як велике єдине ціле, знаходити взаємозв'язок у природі; збільшити знання про живу та неживу природу; аналізувати об'єкти, описувати їх, порівнювати та співставляти; ознайомити учнів із правилами поведінки на природі; виховувати любов до природи і дбайливе ставлення до неї.

Перед початком екскурсії потрібно визначити основні правила поведінки:

- не ламати гілки дерев;
- не їсти незнайомі рослини;
- не псувати кору дерев;
- не купатися;

- виконувати правила безпеки;
- не залишати самовільно екскурсію.

Стежка до Манявського водоспаду – оглядова. Вона допоможе дітям ознайомитися із природою та спеціалістами по збереженню флори в фауни. На стежкам ми спостерігаємо зображення на стендах тварин та птахів. Дорогу до водоспаду перетинають 5-6 невеликих річок. Водоспад – це одна із семи чудес Прикарпаття, що робить Бойківщину ще більш прекраснішою. Він вкритий вологим мохом, вкритий великими скелями в лісах, влітку та восени він схожий на картинку із казки(див. Додаток Б).

Подейкують що, вода із Манявського монастиря має цілющі властивості. Якщо прислухатися до природи, то можна почути надзвичайно красивий шум гірського потоку. Колись у давнину бойки називали цей водоспад «Шепотом», вони вірили, що потоки води які падають із скелі щось шепочуть.

Одним із найважливіших символів, які показують любов до рідного краю та Батьківщини є калина, любов до якої передавалася із покоління до покоління. Народ вважає калину символом любові, жіночої краси, мудрості. В деяких регіонах навіть весільний коровай обвінчують калиною, а також нею прикрашають весільне гільце нареченої. Окрім цього калина є пам'яттю про всі героїчні подвиги нашого народу, тому часто на могилах воїн люди садять калину, щоб підкреслити їх героїзм та мужність [40, с. 318].

Окрім калини великою повагою в українського народу користуються такі рослини, як тополя, верба, дуб, явір з якими також пов'язана історія нашого народу. Дуб шанували за міцність і довголіття, нерідко можна побачити в легендах та розповідях порівняння «Хлопець, як дуб» [91, с. 35].

Не менш важливим є інший аспект підготовки, а саме цілеспрямованість народознавчого матеріалу. Основною метою цього етапу є підпорядкування народознавчого матеріалу до теми уроку: виховна, навчальна, розвивальна. Окрім цього народознавчий матеріал може використовуватися на уроках для підсилення основної проблематики. Він

може слугувати методом для актуалізації знань учнів, перевірки пройденого; збудження інтересу до нової теми; розвиток самостійності учнів; закріплення і поглиблення основного матеріалу; зв'язку навчання з життям [38, с.138].

Не варто також недооцінювати загадки, як один із видів народної творчості. Саме за їх допомогою можна привернути увагу школярів до народної культури та традицій. Відгадуючи загадки учні стараються співставляти певні явища, порівнювати факти та об'єкти. Такий вид народознавчого матеріалу краще застосовувати на факультативах або уроках для перевірки та закріплення знань учнів. Іноді загадки можуть характеризувати кілька ознак, тому розгадування потребує від школярів не тільки певної кількості знань, але й спостережливості, кмітливості, уміння бачити спільне в конкретному і абстрактному [88, с. 7].

У загадках широко використовується метафора, алегорія, уособлення, порівняння. Часто якомсь предмету або явищу надається назва інших на основі їх схожості. Уміння відгадувати загадки колись дуже цінилося, основним їх завданням було перевірка кмітливості людини, оцінки її знання, спостережливості, допитливості, кмітливості [9, с.87].

Компетентнісний підхід є ефективним при формуванні навчально-виховного процесу. Для сучасного учня він є необхідним, оскільки, учень більше звертає увагу на своє місце у житті, визначає своє соціальне місце у житті, зможе швидко орієнтуватись у життєвих ситуаціях, використовувати свої знання, вміння і навички у вирішенні різних конфліктних ситуаціях, бути відповідальним за своє майбутнє та зможе досягти життєвого успіху [77, с. 5].

Вивчення історії та географії свого рідного краю – перша сходинка до пізнання рідної землі та вивчення різноманіття своєї рідної країни, формування знань, умінь і навичок свого рідного куточку засобами позакласної роботи. Воно відіграє провідну роль у взаємозв'язку між людиною і природою, населенням і їхніми традиціями. Пізнання свого рідного краю є запорукою виховання у дітей екологічного навколишнього

середовища. Краєзнавство – сприяє формуванню уявлення про свою малу батьківщину – Манявський водоспад, дає можливість дізнатись про створення, історичний розвиток, природу навкруги свого рідного Богородчанського району.

Метою екскурсії може слугувати любов до своєї Батьківщини, відповідальність за рідний край, почуття патріотизму, формування позитивного ставлення до базових цінностей суспільства.

При проведенні даної екскурсії потрібно дотримуватись таких завдань компетентностей:

Пізнавальна компетенція – це вміння вивчати особливості історії рідного краю, правильно сприймати досліджуваний матеріал, екологічно правильно використовувати природні ресурси, орієнтуватись у місцевості, мати розуміння різних карт і положення власної території, розуміти назви і значення вулиць, району та об'єктів дослідження, розуміти і знати етапи формування Богородчан та Богородчанського району, вміти пояснити значення ключових понять.

Практична компетентність – це вміння захистити себе у різних польових умовах, досліджувати об'єкти дослідження і вміти донести інформацію іншим учням, проводити спостереження за природними об'єктами, умовами та станом в атмосфері.

Творча компетентність – це вміння підготовки звітів конференції, виступів дослідницьких робіт, вміння узагальнювати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки і робити висновки; здійснювати порівняння та класифікацію, створювати моделі для зазначених логічних операцій, складати теми і різного виду плани, визначати джерела інформації, аналізувати їх і визначитиме їхню достовірність.

Соціальна компетентність – це здатність до співробітництва, володіти культурою спілкування, та бережне ставлення до власної безпеки, вивчення свого рідного краю, народу їхніх традицій, звичаїв та духовної культури, набути відчуття дбайливого ставлення до історії рідного краю, формувати

любов до минулого, сьогоднішнього та майбутнього рідного куточку, виховувати гуманізм, толерантність та любов до своєї землі.

Екскурсії є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу. Вони передбачають умови для змісту тем у реальному житті. Обов'язковою умовою для організації екскурсії є дотримання санітарно-гігієнічних вимог та техніки безпеки.

Перевірка компетентностей визначається найбільше під час практичних завдань, це можуть бути змагання, вікторини чи конкурси.

З роками навчання поступово ускладнюється специфіка навчання. На думку О. Пометун ключовими повинні залишатися такі основні компетенції:

Хронологічна – передбачає часовий простір і вміння в ньому орієнтуватись. Просторова – це вміння учнів орієнтуватись у просторі. Інформаційна – вміння учнів працювати з історичними джерелами. Мовленнєва – вміти висловлювати свої усні та письмові висловлення у вигляді історичних подій. Логічна – аналізувати, вміти пояснити історичні факти, формувати факти і положення. Аксіологічна – формувати версії та оцінки розвитку історичного руху[56, с.117].

Власне процес навчання предметних компетентностей вимагає спрямування навчання на життєвий досвід і творчих особливостей. За таким умов учень стає суб'єктом навчання. На думку дослідника О. Фідри, схема повинна мати такий вигляд:

1. Підготовчий етап. Поєднує декілька уроків, під час яких вчитель розуміє рівень підготовленості учнів до нових компетентностей.
2. Етап введення нових компетентностей.
3. Етап використання набутої компетентності під контролем вчителя для розв'язання конкретних проблем [44, с. 4].

Під час введення нових компетентностей вчитель має враховувати структуру історичної свідомості та логіку процесі пізнання і подавати компетентність у вигляді окремих дій.

Використання народознавчого матеріалу на уроках історії допомагає школярам перш за все зосередитися на фактах та явищах оточуючої дійсності, допомагає сформувати правильне суспільнознавче та природниче уявлення, в які входять систематичні, глибокі знання про навколишній світ.

Для того, щоб процес вивчення матеріалів народознавства був ефективним слід дотримуватися певних педагогічних умов. Дослідник В. Юрович виділяє наступні:

- при процесі вибору народознавчих матеріалів слід дотримуватися критеріїв значущості, цінності його особисто для учнів, функціональності та емоційної насиченості;
- використання даного матеріалу під час проведення уроків повинно бути систематичним та цілеспрямованим;
- під час формування методики його використання у навчальному процесі необхідно врахувати вікові особливості учнів та опиратися на їх пізнавальні можливості[91, с. 36].

Щоб методика використання народознавчого матеріалу під час навчального процесу була ефективною слід дотримуватися вказаних критеріїв. Матеріал, який обирає учитель для своїх учнів, повинен бути зрозумілим та доступним, не переобтяжений зайвими деталями, перегукуватись та поєднуватись з основною тематикою предмету, якій даний матеріал повинен надавати певного емоційного забарвлення, а не відкидати на другий план [63, с. 70].

У нас час взаємини людини і природи неабияк актуальні, і саме до аспекту обрядовості, народної медицині варто звернутися. Варто дізнатися, які ж рослини були пошановані у даному регіоні впродовж тривалого пристосування до природного середовища.

При вивченні теми про первісних людей цікавим буде застосування виразів та народних прикмет про природу, щоб показати школярам як пов'язані природні явища з розвитком людства [46, с. 27].

В українській педагогічній традиції розрізняють такі ключові компетентності: надпредметні та загальногалузеві. Орієнтація змісту освіти насамперед передбачає ґрунтовну підготовку всіх компетентностей. Така система має включати також комплекти компетентностей, що пов'язані зі змістом і структурою та можуть розвивати в учнів інтерес до вивчення предмету. Загальногалузеві компетентності складають базову міждисциплінарну основу для набуття ключових компетентностей [58, с. 161].

Для того, щоб краще пояснити значення та співвідношення ключової та загальногалузевої компетентностей, розглянемо таблицю 4.5.

Таблиця 4.5.

Співвідношення напрямів набуття ключової та загальнокультурної компетентності в учнів старших класів

<i>Напрями набуття ключової загальнокультурної компетентності</i>	<i>Напрями набуття загальногалузевої компетентності у сфері загальної культури</i>
Вміти аналізувати, оцінювати, співставляти досягнення європейської, національної та світової культури з орієнтацією на сучасне українське суспільство.	Порівнювати та співвідносити досягнення культур із національною. Визначати важливі ознаки в галузі науки та культури.
Розробляти і аналізувати стратегії поведінки міжкультурного суспільства. Розробляти засоби культурної взаємодії.	Пояснювати специфіку різних проявів контекстів у різних народів. Використовувати навички діалогу між співрозмовниками
Володіти ідеально своєю рідною мовою, а також іноземними, розвивати навички мовлення, обґрунтовано	Використовувати навички мовлення рідної мови, норми і права кожної мовленнєвої

використовувати символіку в текстах іноземними мовами	культури. Завдяки знанню іноземних мов, порівнювати символи і тексти.
Бути толерантними в умовах культурних, мовних чи релігійних відмінностей між народами.	Вміти порівнювати основні елементи та характеристики у взаємовідносинах між державами в різних соціальних аспектах.
Використовувати моделі самовиховання, орієнтовуватись на індивідуальні, загальнолюдські та міжкультурні цінності.	Визначати та характеризувати різні системи цінностей, притаманні сучасному суспільству та їх вплив на розвиток суспільства та життя людей.

Отже, можна зробити висновок, що ключові та предметні компетентності є важливими у розвитку навчальної програми, але вони не скасовують традиційних підходів до навчання, які передбачають формування основного – це знань, вмінь та навичок. Компетентність базується на них, і надає конкретного смислового характеру чіткої спрямованості щодо власного життя людини.

Після опрацювання педагогічної літератури можна стверджувати що існують певні вимоги, якими варто керуватися при доборі народознавчого матеріалу:

- як уже писалося вище, при відборі матеріалу варто враховувати вік, психологічні та фізіологічні можливості учнів, уміння зіставляти, порівнювати, робити висновки;

- варто обирати такий народознавчий матеріал, який би розвивав у школярів елементарні знання про природу, культуру та історію, у доступній формі показував зв'язок між живою і неживою природою та як це пов'язано з довгим історичним процесом;

- потрібно враховувати при доборі матеріалу зв'язок інтелектуальних та емоційних можливостей дитини;

- на уроці народознавчий матеріал повинен відігравати допоміжну роль і повинен підсилювати основний зміст уроку [54; 57; 50].

З численного арсеналу методів важливими у своїх дослідження також виступають: проекти, портфоліо та освітні технології. До цього переліку також можна долучити пошукові та дослідницькі методи, які передбачають самостійну діяльність учнів і їхній творчий потенціал.

Проектний метод допомагає поєднати як теоретичні, так і практичні дії під час вирішення конфліктних ситуацій. У сучасній педагогіці вважають що, найбільш перспективними ідеями, що містяться в роботі є:

- поєднання навчання із власним життям;
- розвиток здібностей учнів;
- вміння планувати алгоритм навчального процесу та самостійного виконання;
- система контролю та самоконтролю [22,с.34-36].

Проекти виконані під час навчального процесу на уроках історії можна виділити:

- Дослідницькі;
- Творчі;
- Інформаційні;
- Технологічні;
- Практично-орієнтовані.

За тривалістю проекти бувають :

- Короткострокові;
- Середньострокові;
- Довгострокові.

Говорячи про проекти, варто виділити їхні основні етапи в наступній послідовності:

- Пошуковий етап (визначення теми, пошук і аналіз проблеми, мета проекту);
- Аналітичний (збір інформації, аналіз, пошук досягнення вирішення проблеми, складання плану реалізації, покрокове планування робіт);
- Практичний (виконання запланованих завдань згідно плану роботи, внесення змін у роботі);
- Презентаційний (підготовка презентаційних матеріалів, вивчення матеріалу для доступного пояснення проекту);
- Контрольний (аналіз проекту, самооцінка, оцінка вчителя) [82, с. 45]. Частково ця схема може бути змінена, залежно від типу проекту, індивідуальних особливостей класу.

Кожен вчитель самостійно будує алгоритм проведення проекту:

- 1) Підготовка (тема і мета проекту);
- 2) Планування (визначення джерел інформації, послідовність і виконання);
- 3) Збір і аналіз інформації;
- 4) Презентація;
- 5) Підведення підсумків і оцінка проекту [82, с.45].

Викладач може використовувати проекти у вигляді вивчення нового матеріалу або ж як домашнє завдання. Учні формуються у групи (4-5 людей) і обирають лідера, який буде керувати всім процесом проекту.

Наприклад у 10 класі можна запропонувати тему : «Видатні люди першої половини ХІХст. на Бойківщині». Далі необхідно сформулювати відповідну кількість тем, які потребують засвоєння учнями необхідних знань і формування необхідного досвіду для здійснення проекту.

У сучасній педагогіці вважають що найбільш перспективними методами і ідеями в роботі є: поєднання навчання із життям; розвиток здібностей дитини; розвиток вмінь планувати наперед і самостійно

виконувати задану роботу по даному предмету; система самоконтролю і контролю [82, с.45].

Таким чином, у процесі проектного навчання проявляється раціональне поєднання теоретичних і практичних дій під час виконання конкретних завдань з конкретної проблеми. В цьому і проявляються основні переваги проектного навчання над іншими методами. Особливо важливим у проектах є відеофільми, зображення, презентації. А сам метод об'єктів формує особистісні риси, які розвивають в діяльності і можуть бути засвоєнні вербально.

Компетентнісний підхід є невід'ємною частиною навчання кожного вчителя. Формування компетентностей стало стратегічно важливим для кожного вчителя. Кожен вчитель готуючись до уроку повинен ставити собі за мету формувати предметні компетентності як засіб розвитку основних.

Систематичне та цілеспрямоване використання народознавчого матеріалу на уроках та позакласній роботі сприяє удосконаленню та розвитку у школярів знань та навичок, сприяє зацікавленості учнів та позитивній навчальній мотивації, допомагає учням зосереджуватись на фактах та явищах, шукати зв'язок між ними та історичними процесами.

Педагогічною практикою доведено, що збудувати справді національну школу можна тільки ґрунтуючись на українському народознавстві, яке включає у себе культуру, традиції, звичаї українського народу.

ВИСНОВКИ

Отже, шкільне краєзнавство як система характеризується наявністю компонентів, їхніх взаємозв'язків та взаємовідносин із навколишнім середовищем, переходом від одного стану до іншого.

Вивчення системи шкільного краєзнавства дозволяє нам говорити про великий і шалений розвиток. Під ним розуміється перехід до більш досконалого, від старого стану до нового. В умовах оновлення шкільної програми відбулось розширення змісту краєзнавства, воно набуло роль систематичного вивчення про живу природу та людське суспільство. Саме завдяки йому, ми маємо можливість на уроках поєднати будь-який матеріал із життям, і це буде виступати як спосіб виховання.

Шкільне краєзнавство пройшло не простий період часу, від спроб залучення місцевих матеріалів у навчально-виховний процес – до цілеспрямованої та системної освіти. Завдяки цьому сучасна шкільна освіта зараз орієнтується на підвищення ефективності процесу навчання з метою формування компетентнісної особистості.

Якісний підбір музейних експонатів повинен збиратися з метою найбільш повного розкриття теми. Планомірне збирання матеріалів дає можливість відбору не розрізнених і фрагментарних предметів, а органічно взаємопов'язаного експозиційного комплексу, що відображає конкретну частину всієї експозиційної теми.

Важливість шкільного музею є неоціненною. Шкільний музей виконує виховні, патріотичні, емоційні та психологічні функції; прививає любов до Батьківщини та рідного краю, розвиває в учнів пошуково-дослідницькі здібності; створює більш цікаві та сприятливі умови для відбирання інформації.

Музей у школі є центром народного відродження українського народу та сприяє удосконаленню навчально-виховного процесу в школі, формує у дітей розуміння нерозривного зв'язку з минулим, сучасним та майбутнім.

Музей формує ціннісний світ людини через призму культури і сприйняття інших народів, саме завдяки цьому і формується національна самосвідомість.

Таким чином, можна зробити висновок, що систематичне і цілеспрямоване використання народознавчого матеріалу на уроках, а також у позакласній роботі, сприяє розвитку і вдосконаленню учнів, розвитку їхніх вмінь, навичок і знань. Воно сприяє зацікавленості учнів та позитивній навчальній мотивації, дозволяє зосередитись на фактах і явищах, шукати зв'язок між фактами та історичними процесами.

Залучення школярів до краєзнавчої роботи сформує ефективний зв'язок між програмним вивченням дисциплін і широким вивченням дослідження рідного краю. Пробудити інтерес до рідної землі, небайдужість до Батьківщини, патріотизм, а також виховання вміння активного впливу на навколишній світ – все це є ефективним досягненням краєзнавства.

Народознавчий підхід у навчально-виховному процесі сприяє прищепленню любові до своєї землі, до рідного краю і готовність захищати його. Він допомагає активно залучати учнів до пізнання та засвоєння спадщини своїх нащадків, адже дитина, яка не націлена на пізнання людства не може розвиватися повноцінно.

Пріоритетним в школах в останні роки стало вивчення дітьми традицій, звичаїв, культури рідного народу, тому особливо важливим є використання народознавчих матеріалів на уроках, перш за все історії України. Це допоможе виховати в учнів національну свідомість, гордість за свою батьківщину, родину та культуру.

Компетентнісний підхід є невід'ємною частиною навчання кожного вчителя. Формування компетентностей стало стратегічно важливим для кожного вчителя. Кожен вчитель готуючись до уроку повинен ставити собі за мету формувати предметні компетентності як засіб розвитку основних.

Отже, варто визначити що ключові та предметні компетентності є важливими у розвитку навчальної програми, але вони не скасовують

традиційних підходів до навчання, які передбачають формування основного – це знань, вмінь та навичок. Компетентність базується на них і надає конкретного смислового характеру, чіткої спрямованості щодо власного життя людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

Матеріали польових досліджень

1. Респондент Кріцак Ганна Іванівна, 2 січня 1945 р., місце народження с. Бабче Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Проживає: вул. Незалежності 139. Освіта: 7-класів Бабченської школи. Працювала різноробочим; пенсіонерка. Записано Х. Гук 05.01.2020 р. у селі Бабче.
2. Респондент Гук Марія Михайлівна, 30 червня 1973 р. місце проживання с. Бабче Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Проживає: вул. Незалежності 139. Освіта 8-класів Бабченської школи. Працює на державній роботі. Записано Х. Гук 20.02.2020 р.
3. Респондент Борисюк Марія Дмитрівна, 21 квітня 1961 р., місце народження с. Маркова Богородчанського р-ну Івано-Франківської обл. Проживає: у селі Бабче, вул. Незалежності 138. Освіта: 8-класів Марківської школи. Процювала на сезонних роботах. Записано Х. Гук 03.03.2020 р.
4. Респондент Борисюк Дмитро Тарасович, 5 листопад 1951 р., місце народження с. Бабче Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Проживає: вул. Незалежності 138. Освіта: 8-класів Бабченської школи. Працював на сезонних роботах. Записано Х. Гук. 03.03.2020 р.
5. Респондент Кисляк Марія Іванівна, 3 березня 1968р., місце народження с. Бабче Богородчанського р-ну, Івано-Франківської обл. Проживає: вул. Чорновола 56. Освіта: 8-класів Бабченської школи. Працювала на сезонних роботах. Записано Х. Гук 04. 04.2020 р.

Приватний архів Кріцака Михайла Юрійовича

6. Кріцак М. Записки 1967-1971. 62 арк.

Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології
Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

7. Науковий етнографічний архів Інституту історії і політології Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, ф.1, оп. 6, спр. 2. 15 арк.

Опубліковані джерела

8. Дзвінок з минулого: Вірші, оповідання, казки, байки, загадки, приповідки: для мол. та серед. шкіл. / Упоряд., заг. ред., післям. та приміт. В.І.Лучука; Передм. Я. П. Гояна. К.: Веселка, 1991. 303 с.
9. З гір Карпатських: Українські народні пісні-балади / Упоряд. підг. текстів, вступ, стаття, приміт. за словн. С. В. Мишанича. Ужгород , 1981. 464 с.
- 10.Онишкевич М. Словник бойківських говірок. Т. 2. К., 1984. 387 с.
- 11.Сухомлинський В. Серце віддаю дітям. К.: Радянська школа, 1988. 272 с.
- 12.Сухомлинський В. Вибрані твори: в 5 т. Т.1.: Проблеми виховання розвиненої особистості. Духовний світ школяра. Методика виховання колективу. К. : Рад. школа, 1976. 670 с.
- 13.Сухомлинський В. Наукові праці / упоряд. та наук. ред. П.Сікорський, Д. Герцюк. Львів: 2018, 252 с.
- 14.Ушинський К.Д. Педагогічна подорож до Швейцарії // Вибрані педагогічні твори : В 2-х т. Т.2.Проблеми російської школи. К. : Рад. Школа, 1983. С. 64-169.
- 15.Франко І. Я. Твори у 50-ти томах. К. : Наукова думка, 1985. Т. 46. Кн.2. 439 с.
- 16.Франко О. Карпатські бойки і їх родинне життя. *Перший вінок. Жіночий альманах*. Львів, 1887. С. 217–230.
- 17.Хрестоматія з історії педагогіки. Частина 1. Вітчизняна шкода і педагогіка / [наук. Ред. А.А. Сбруєва], Суми: СДПУ ім. А. Макаренка, 2003. 299 с.

- 18.Шухевич. В Гуцульщина. Матеріали з українсько-руської етнології; Кн. 5. Львів, 1902, Кн. 3; 1908, Кн. 5.

Монографії та статті

- 19.Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для вузов. [5-е изд., испр, и доп.]. М.: Аспект Пресс, 2008. 365 с.
- 20.Андрощук І., Андрощук І. Методика виховної роботи : навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга «Богдан», 2014. 320 с.
- 21.Аналітико-прогностичний супровід формування самоосвітньої компетентності учнів /Уклад.: Бухлова Н. В., Черніковва Л. Г. Донецьк: ОШПО, 2013. 119 с.
- 22.Бабенко Ж. Використання методу проектів при викладанні історії в сучасній школі. *Нива знань*. 2005. №3. С.34-36
- 23.Байбурин А. Ритуал в традиционной культуре. Структурно-семантический анализ восточнославянских обрядов. С.-Пб., 1993. 242 с.
- 24.Базильчук Л. Організація позакласної роботи в загальноосвітній школі як педагогічна проблема. Методи і засоби забезпечення інноваційності едукативного процесу в закладах освіти. *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. С.4-5.
- 25.Бібік Н., Коваль Н. Особливості змісту й методики інтегрованого курсу «Я і Україна». Навчання і виховання учнів 2 класу. К.: Початкова школа, 2003. С. 384-411.
- 26.Бех І. Особистісно-зорієнтоване виховання: навчально-методичний посібник. К. : ІЗМН, 1998. 107 с.
- 27.Біда О. Природознавство і сільськогосподарська праця: Методика викладання. Київ; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2000. С. 321-333.

- 28.Болотина Л., Латышина Д. Методика внекласснойвоспитательной работы в начальных классах: учебное пособие для студентов пед. вузов. М.: Просвещение, 1978. 128 с.
- 29.Бондар Л. Проблема громадянської компетентності. *Директор школи, ліцею, гімназії*. 2003. № 3. С.64.
- 30.Бордовская Н., Реан А. Педагогіка. М., 2001. 304 с.
- 31.Боян С. Аграрні мотиви у весняно-літній календарній обрядовості бойків. *Вісник Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника*. Історія. 2009. Вип. XV. С. 107–114.
- 32.Боян С. Головні християнські свята календарного обрядового комплексу бойків. *Україна: Культурна спадщина, національна свідомість, державність*. Вип. 17: Українсько-польсько-білоруське сусідство: ХХ століття. Львів, 2008. С. 492–500.
- 33.Бугрій В. Шкільне краєзнавство в Україні(друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): монографія; Сум. держ. пед. ун-т ім. А. С. Макаренка. Суми: МакДен, 2011. 339 с.
- 34.Вагин А. Методика обучения истории в школе. М.: Педагогика, 1972. 351 с.
- 35.Винниченко І., Марієнгоф Е. Система позакласної роботи у восьмирічній школі. К.: Рад.школа, 1968. 417 с.
- 36.Волкова С. Український фольклор у контексті формування морально-ціннісних орієнтацій особистості. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Вип. 34. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. С.132-136.
- 37.Воспитание и развитие детей в процессе обучения природоведению: Из опыта работы / Сост. Л.Ф. Мельчаков. М.: Просвещение, 1981. 158 с.
- 38.Вострікова Л. Роль фольклору в процесі національного виховання особистості. *Педагогічні науки. Збірник наукових праць*. Вип.34. Херсон: Вид-во ХДУ, 2003. С. 136-141.
- 39.Гайда Л. Краєзнавча експедиція як форма діяльності шкільного музею. *Краєзнавство*. №1-2, 2010. С. 178-185.

- 40.Главацька Л. Збиральництво як допоміжний вид господарської діяльності населення східної Бойківщини. *Іван Франко у творенні української національної ідентичності : збірник наукових праць* / голов. ред.: О. Рафальський, П. М. Чернега. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М. М., 2016. С. 317-328.
- 41.Глухова Г. Позакласна робота як засіб підвищення ефективності уроку: Посібник для вчителів. К.: Рад.школа, 1983. 119 с.
- 42.Голубко В. Історичне краєзнавство: навч. посібник: у 2 ч. / В. Голубко, С. Качараба, А. Середяк: Л.: Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. Ч. I. 130 с.
- 43.Груніна Г. Організація творчої та пошукової діяльності учнів. *Завучу. Усе для роботи*. 2013. № 13–14. С. 18–23.
- 44.Гончаренко С. Український педагогічний енциклопедичний словник. 2-ге вид., доп.й випр.. Л.: Вид-во «Волинські Обереги», 2011. 519 с.
- 45.Горбик В. До питання про районування України. *Український історичний журнал*. 1995. № 1. С. 3-1
- 46.Горпинченко Г., Приходченко К. Формування художньо-конструкторських здібностей молодших школярів: Теоретичний аспект. *Наукові праці ДонНТУ. Серія: «Педагогіка, психологія і соціологія»*. 2013. № 2 (14). С. 23-30.
- 47.Грущинська І. Реалізація українознавчого принципу у процесі навчання. *Початкова школа*. 2004. № 1. С. 28-31.
- 48.Дем'янюк Т. Зміст та методика народознавчої роботи в сучасній школі. К., 1996. 106 с.
- 49.Жуков Ю., Петровская Л., Растянииков П. Диагностика и развитие компетентности в общении. М., 1990.
- 50.Завгородня О.М. Музей історії навчального закладу як результат і форма залучення студентів до пошуково-дослідницької діяльності. *Організація дослідницької діяльності учнів та студентів в освітньому закладі. Матеріали першої регіональної заочної науково-практичної*

- конференції та методичного семінару, січень 2007 року. Вологда - Тотьма, 2007.*
51. Зінов'єва Т. Формування ключових компетентностей учнів. *Директор школи*. 2016. №42. С.19-21.
52. Етногенез та етнічна історія населення Українських Карпат : у 4 т. [за ред. С. Павлюка]. Львів, 2006. Т. 2. 812 с.
53. Канишевська Л., Сухопара І. Формування толерантності в молодших школярів у позаурочній діяльності: теорія і практика: монографія. Київ: Компринт, 2017. 403 с.
54. Карпова О.Б. Шкільний музей: життя у творчості. Методичні рекомендації на допомогу організаторам музеїв установ освіти. Вологда, 2006.
55. Коломийчук О. Календарні осінні обряди бойків (друга половина XIX – початок XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2012. Вип. 22. С. 155-162.
56. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи. Бібліотека з освітньої політики /під заг. ред. О.В.Овчарук. К.: «К.І.С.», 2004. 112 с.
57. Костриця М. Витоки українського краєзнавства. Географія та основи економіки в школі. 2000. М. №2.
58. Кохан Л. Особливості використання наочних засобів навчання в процесі вивчення гуманітарних дисциплін. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2016. Вип. 48. С. 161-167.
59. Ковальчук Н. Обрядовість осіннього циклу на Рівненському Поліссі. *Народна творчість та етнографія*. 2006. № 5. С. 123–126.
60. Костриця М. Туристсько-краєзнавча робота в школі: посібник для учителів. К. : Рад.школа, 1985. 128 с.

- 61.Костриця М. Шкільна краєзнавчо-туристична робота: навчальний посібник для студентів педагогічних навчальних закладів. К. : Вища школа, 1995. 223с.
- 62.Кудикіна Н. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочномунавчально-виховному процесі: монографія. К.: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. 272 с.
- 63.Кузьмич Л. Цікавий додатковий матеріал для уроків природознавства. *Розкажіть онуку*. 2005. № 19-20. С. 69-71.
- 64.Кучинський М. Роль усної народної творчості у розвитку молодших школярів. *Початкова школа*. 1993. № 1.С. 8-13.
- 65.Левітас Ф., Салата О. Методика викладання історії. Практикум для вчителя. Х.: Вид. група «Основа», 2007. 112 с.
- 66.Максимович О. Моделювання розвитку успішної особистості школяра. *Початкова школа*. 2015. №2. С. 4–12.
- 67.Молчанов В. Фотографія в музейній справі. (Фотоімітація під оригінал і фотомуляж). *Праці НДІ культури*, вип.60, М., 1977. С.131 - 139.
- 68.Музесзнавство. Музей історичного профілю. М., 1988.
- 69.Нагорський М. Музейна педагогіка та музейно-педагогічний простір: *Педагогіка*. 2005. № 5.
- 70.о. Іжик С. Сміх крізь сльози. *Літопис Бойківщини*. 1973. Ч. 1 (17/28). С. 29–31.
- 71.Овчарук О. Компетентності як ключ до оновлення змісту освіти. Освіта в контексті стратегічних завдань розвитку України. *Директор школи України*. 2005. № 5. С. 4-33.
- 72.Орлова О. Актуалізація пошукової активності учнів як чинник успішної діяльності вчителя. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова*. Сер. 12: Психологічні науки. Київ : Вид-во НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2010. Вип.30 (54). С. 134–139.

73. Педагогіка : Навч. посібник для студентів і пед. ВНЗ і пед. Коледжів: Під ред. Підкасистого П.І. М.: РПА, 1995.
74. Підласий І.П. Педагогіка: Посібник для вузів. Кн.2.М.: Владос, 2004. 285 с.
75. Петровская Л. Компетентность в общении. Социально-психологический тренинг [Текст]: учеб. Пособие. М.: МГУ, 1989. 216 с.
76. Пометун О. Компетентнісний підхід – найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти. *Рідна школа*. 2005. № 1. С. 65-69.
77. Пометун О. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. *Історія в школах України*. №6. 2017. С. 3-12.
78. Пометун О. Компетентнісно орієнтована методика навчання історії в основній школі : методичний посібник. К. : ТОВ «КОНВІ ПРІНТ», 2018. 208 с.
79. Пометун О. Теорія та практика послідовної реалізації компетентнісного підходу в досвіді зарубіжних країн: Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики: Під заг. ред. О.В. Овчарук. К.: К.І.С., 2014. 112 с.
80. Пономарьов А. Українська минувшина: ілюстрований етнографічний довідник. К. : Либідь, 1993. 256 с.
81. Проектна діяльність у школі. : Упор. М. Голубченко. К.: Шкільний світ, 2007. 128 с.
82. Проектна технологія у навчально-виховному процесі: Посібник для самостійної роботи слухачів курсів підвищення кваліфікації/О.В. Касьянов. Луганськ, 2007. 45 с.
83. Прокопчук В. Шкільне краєзнавство: навчальний посібник/наук.ред.П.Т. Тронько;. К.-Кам'янець-Подільський. 2010. 240 с.
84. Савченко О. Виховний потенціал початкової освіти: посібник для вчителів методистів початкового навчання /3-тє вид., без змін. К.: Богданова А. М., 2009. 226с.

- 85.Савченко О. Компетентнісний підхід як чинник модернізації початкової освіти. *Наука і освіта*. Серія: Педагогіка. 2011. №9. С. 13–17.
- 86.Савченко О. Сучасний урок у початкових класах. К.: «Магістр – S», 1997.
- 87.Скуратівський В. Український народний календар. К., 2003. 384 с.
- 88.Стельмахович М. Етнопедагогічні основи вивчення народознавства в школі. *Початкова школа*. 1990. № 12. С. 2-8.
- 89.Тімець О. Значення краєзнавства на різних етапах розвитку суспільства. *Рідна школа*. 2002. № 8-9. С.21-22.
- 90.Харченко Л. Формування у старшокласників морально-етичних основ культури спілкування у позакласній роботі. Харків, 1992. 20 с.
- 91.Юрович В. Фольклор про природу як засіб підвищення ефективності уроків природознавства. *Початкова школа*. 2005. № 6. С. 34-38.
- 92.Юрченко В. Рідна мова як чинник психічного розвитку і становлення особистості дитини. *Рідна мова*. 2011. №15. С. 39-43.

Інтернет – джерела

- 93.Барвінок. Історична довідка [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.barvinok.info/story.html>.
- 94.Каталог видань України на 2017 рік. Дитячі та молодіжні видання [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://presa.ua/osvita-ditjachi-vidannja/ditjachi-ta-molodizhni-vidannja.html>
- 95.Коберник О. Формування навчально-пізнавальної активності студентів у процесі застосування технології проблемного навчання. Професійна освіта: методологія, теорія та технології. 2015. Вип.1. С.72-82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/profe_2015_1_9.
- 96.Островецька Ю. Народна і нетрадиційна медицина в сучасному світі та Україні. *За матеріалами досліджень світлої пам'яті Зоряни Болтарович (3.01.1935 р. - 16.07.1992 р.), доктора історичних наук,*

старшого наукового співробітника Інституту народознавства НАН України. URL: http://www.holimed.lviv.ua/u_02_tradmed_003.html (дата звернення 04.04.2020).

97. Спаська сільська рада Калуського району Івано-Франківської області, Липовицький ліцей. Модель виховної системи школи. URL: https://drive.google.com/file/d/1W2VgIgzjvEn9cwg9Xi_V5BSLPncEOMXg/view (дата звернення 04.09.2021).

ДОДАТКИ

Додаток А.Рожнятівський красназавчий музей Бойківщини

Рис. А.1. Музей Бойківщини, відкритий у 2004 р. під час святкування Другого міжнародного фестивалю «Бойківська ватра-2004»

Рис. А. 2. Бойківська скриня кінця ХІХ ст. в музеї історії етнографії села Липовиця ЗОШ І-ІІІ ст. Рожнятівської районної ради Івано-Франківської обл.

Рис. А. 3. Решето з ліщини XIX ст. Сито з сітки початку XX ст. в музеї історії етнографії села Липовиця ЗОШ І-ІІІ ст. Рожнятівської районної ради Івано-Франківської обл.

ДОДАТОКБ.

План-конспект уроку-екскурсії стежкою до «Манявського водоспаду»

Мета:

Навчальна:	Розвивальна:	Виховна:
<p>- сформувати в учнів уявлення про природу в цілому;</p> <p>- знаходити взаємозв'язки природи та людини;</p>	<p>- розвивати в учнів вміння досліджувати, аналізувати та описувати об'єкти природи;</p> <p>- розвивати навички роботи з історичною картою;</p> <p>- формувати вміння аналізувати, простежувати причинно – наслідкові зв'язки, надавати оцінку діяльності історичних особистостей;</p> <p>- виділяти зміни в природі, порівнювати за окремими істотними ознаками; - ознайомити учнів із правилами поведінки від час екскурсії;</p>	<p>- сприяти формуванню свідомості (на конкретних прикладах показати учням важливість історичних процесів);</p> <p>-виховувати любов до природи та бережливе ставлення до неї;</p> <p>- виховувати відчуття патріотизму;</p>

Обладнання: підручник, атлас, роздатковий матеріал, блокноти, ручки, фотоапарат;

Тип уроку – урок-екскурсія

Підготовка учнів до екскурсії:

- підготовка обладнання до екскурсії;
- розподілення класу на групи, призначення відповідальних і надання конкретного завдання кожній групі і кожному учневі;
- інструктаж учителя щодо екскурсії.

Завдання для груп перед екскурсією:

1. Записати назви птахів, тварин, яких побачили на екскурсії.
2. Записати назви рослин, яких побачили під час екскурсії.

ХІД ЕКСКУРСІЇ

1. Коротка бесіда про правила поведінки на природі.

- Діти, зараз ми з вами вирушимо в гості до природи –до водоспаду. А в гостях, як ви знаєте, треба поводитися чемно. Давайте згадаємо правила поведінки на природі.

- Не ламати гілки дерев і кущів;
- для навчального гербарію збирати лише найбільш розповсюджені рослини;
- не псувати кору дерев;
- не їсти ягід незнайомих рослин;
- не залишати сміття;
- виконувати правила безпеки;
- не залишати самовільно екскурсію;
- не відставати від групи.

2. Матеріали для розповіді під час екскурсії

Стежка до водоспаду – оглядова. Вона зацікавить дітей та надасть їм первинні враження. Він є одним із наймальовничіших карпатських водоспадів, оточений містичною, історичною легендою, від якої віє язичницькими обрядами. Водоспад ховається в глибокій ущелині стель, на яких ростуть величезні смереки. Тому сонце якщо й заглядає сюди, то дуже рідко і ненадовго. Від Манявського Скита його відділяє не легка дорога, але те що ви побачите, вартує того, і перенесе вас у далеке минуле.

При дослідженні Манявського монастиря можна впевнитися, що він дійсно є одним із вражаючих чудес Карпат, яке знаходиться в гірській ущелині.

Вода спадає кількома каскадами і це надзвичайно милує око. Водоспад тече вниз і розділяється на 2 частини: зліва водоспад тече ширше, а справа – вузьче. Висота падіння води бл. 20 м. Один з найвищих водоспадів в Українських Карпатах. Річка Манявка біля водоспаду за своєю шириною має приблизно 200 м і нагадує форму каньйону.

Надзвичайно красивою біля водоспаду є природа довкола – навкруги ростуть мохи і папороть, які надають особливої краси цьому місцю. На краях водоспаду ростуть багатовікові ялини – завдяки яким у повітря відчується надзвичайна чиста свіжості. Через густину дерев, сонце майже не потрапляє до водоспаду, тому місце біля водоспаду затемнене і від цього відчувається ще більша казковість.

Цей водоспад дійсно вартує того, щоб побачити, для цього і створена дана приказка «Краще один раз побачити, ніж сто разів почути». Влітку в хорошу погоду у підніжжя водоспаду є невеличке озерце, у якому всі охочі можуть скупатися.

3. Підсумок уроку

Підсумкова бесіда.

- Де ми були на екскурсії?
- Які явища в природі ви помітили?
- Про що нове ви дізналися на екскурсії?
- Яка висота водоспаду?

Рис. Б.1. Дорога до Манявського водоспаду

Блаженный камінь

Рис. Б.2. Блаженный камінь

ДОДАТОК В.

**МОДЕЛЬ ВИХОВНОЇ СИСТЕМИ
ШКОЛИ ЛИПОВИЦЬКОГО ЛЦЕЮ
СПАСЬКОЇ СІЛЬСЬКОЇ РАДИ КАЛУСЬКОГО РАЙОНУ
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ**

*Модель організації краєзнавчо-пошукової роботи
Липовицької ЗОШ І-ІІІ ст.*

Активі
Чтоби
комп

Рис. В. 1. Краєзнавчо-пошукова робота у школі с.Липовиця[97].

Організація краєзнавчо – пошукової роботи

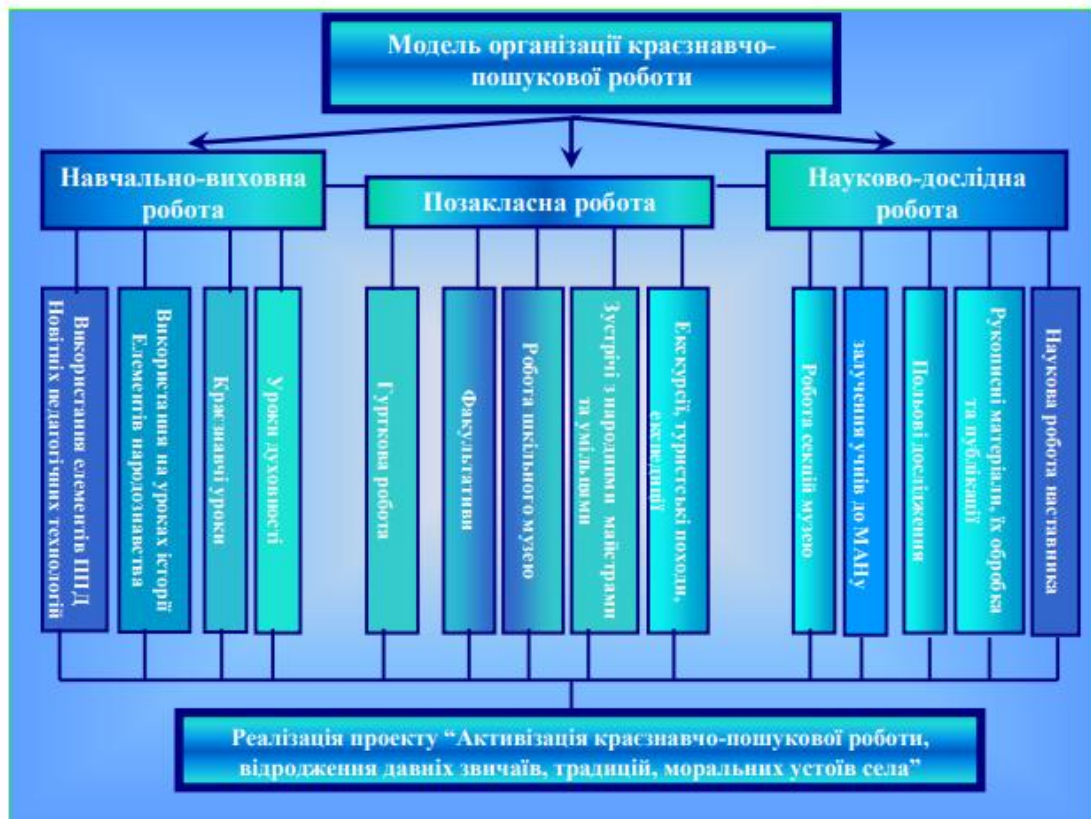

Рис. В. 2. Модель організації краєзнавчо-пошукової роботи у школі с.Липовиця[97].

Рис. В.2. Липовицьківечорниці[97].

Рис. В. 3. Шкільний музей у с. Липовиця[97].

Рис. В. 4. Майстер-клас з розпису писанок у школі с. Липовиця[97].

Рис. В. 5. Директор Липовицького ліцею В. М. Андрейків з переможцями МАН [97].